

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**ZİYA GÖKALP'İN ŞİİRLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra YILMAZ

**TRABZON
MART, 2012**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**ZİYA GÖKALP'İN ŞİİRLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Esra YILMAZ

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nce Yüksek Lisans
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Danışmanı
Yrd. Doç. Bilal KIRIMLI**

**Trabzon
MART, 2012**

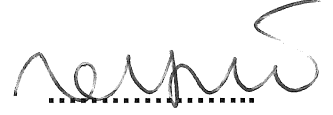
KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir. 27/02/2012

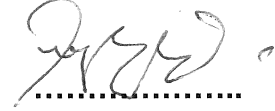
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Bilal KIRIMLI

Üye : Doç. Dr. Mevhibe COŞAR

Üye : Doç. Dr. Suat UNGAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr Haluk ÖZMEN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Esra YILMAZ

27/02/2012

ÖNSÖZ

Ana dili öğretimi, öğrencilere sahip oldukları ana dillerini kurallarıyla öğretmenin yanı sıra bu ana dille düşünmeyi, yaşamayı da öğretir. Ana diliyle düşünmeyi öğrenen öğrenci ana diliyle yaşamayı da öğrenir. Geçmişten günümüze, anne babalarımızdan, atalarımızdan öğrendiğimiz değerler de yaşama biçimimizi etkileyen faktörlerdendir. Bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması önce ailelerin sonra da eğitim kurumlarının görevidir. Eğitim kurumlarında verilen her dersin kendi müfredatına göre oluşturduğu bir değer aktarımı vardır. Türkçe dersinde de değer aktarımı, edebi metinler aracılığıyla yapılmaktadır. Edebi metinler, değer eğitimi için ihtiyaç duyulan örnek durum ve olayları içerir. Kahramanın içinde bulunduğu durum, yaşadıkları; yazarların hayat hikâyeleri, düşünceleri, şiirlerde anlatılanlar örnek durum ve olayları oluşturur. Edebi metinlerin çocukların yaşadıkları olay ve durumlarla ilgili olması ve aktarılacak değerlerin birçoğunun edebi türlerde bulunması da Türkçe dersinin değer aktarımındaki önemini göstermektedir (Karatay, 2011). Dolayısıyla, edebi şahsiyetlerin yazdıkları eserleri, içerdikleri değerleri de göz önünde bulundurarak öğrencilere sevdirmek, bu eserler içinde yer alan değerleri belirlemek gerekir.

Bu çalışmada, edebi şahsiyetlerimizden olan Ziya Gökalp'ın şiirleri değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın konusuna, problem durumuna, alt problemlere ve araştırmanın önemine; ikinci bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesine; üçüncü bölümde çalışmanın yöntemine, evrenine, veri toplama tekniğine, elde edilen verileri toplama işlemlerine; dördüncü bölümde bulguların yorumlanmasına, beşinci bölümde de bulgulardan hareketle sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Danışman hocam Sayın Doç. Dr. Bilal KIRIMLI'ya, çalışmam süresince yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Erhan DURUKAN'a, bütün hayatım boyunca hep yanımda olan annem Emriye YILMAZ'a ve babam Necati YILMAZ'a, beni her zaman destekleyen amcam İsmail YILMAZ'a teşekkür ederim.

Mart, 2012

Esra YILMAZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇALIŞMANIN GENEL ÇERÇEVESİ.....	4-7
1.1. Problem Durumu	4
1.2. Problem Cümlesi	5
1.3. Alt Problemler	5
1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi	6
1.5. Sınırlılıklar	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8-55
2.1. Değer	8
2.1.1. Değerin Tanımı	9
2.1.2. Değer Özellikleri	10
2.1.3. Değer İşlevleri	11
2.2. Değerlerin Sınıflandırılması	12
2.2.1. Spranger Değer Sınıflandırması	13
2.2.2. Rokeach Değer Sınıflandırması	13
2.2.3. Schwartz Değer Sınıflandırması.....	15
2.2.4. Nelson Değer Sınıflandırması	16
2.3. Değerler Eğitimi	17
2.4. Değer Eğitimi Yaklaşımları	23
2.4.1. Değer Aşlamak Değeri Telkin Etmek (Inculcation)	23
2.4.2. Değer Açıklamak (Values Clarification).....	25
2.4.2.1. Seçme (Choosing)	26
2.4.2.2. Ödüllendirme (Prizing)	26

2.4.2.3. Hareket (Acting).....	26
2.4.3. Değer Analizi	28
2.4.4. Karakter Eğitimi (Character Education)	28
2.4.5. Ahlaki İkilem (Moral Dilemma)	30
2.4.5.1. Gelenek Öncesi Evre.....	31
2.4.5.2. Geleneksel Evre.....	32
2.4.5.3. Gelenek Ötesi Evre.....	32
2.5. Türkçe Eğitimi ve Değer	33
2.5.1. Türk Milli Eğitim Sisteminin Amaçları	34
2.5.1.1. Genel Amaçlar.....	34
2.5.2. Türkçe Dersi Öğretim Programının Genel Amaçları	34
2.5.2.1. İlköğretim Türkçe Dersi (6- 8. Sınıflar) Öğretim Programında Değerler	36
2.6. Ziya Gökalp'in Hayatı.....	38
2.7. Ziya Gökalp'in Türk Kültür, Edebiyat ve Eğitim Tarihi Açısından Önemi	42
2.8. Ziya Gökalp'in Çocuk ve Eğitimle İlgili Düşünceleri	45
2.9. Ziya Gökalp'in Eserleri	50
2.9.1. Yazılarında Derlemeler	51
2.9.2. Makaleler.....	52
2.9.3. Şiirler.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM	56-57
3.1. Araştırmanın Evreni	56
3.2. Verilerin Toplanması.....	56
3.3. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	58-81
4.1. Vatan Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	58
4.2. Millet Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	60
4.3. Bayrak Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar.....	61
4.4. Aile Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	61
4.5. Dil Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	62
4.6. Türk Büyüklerine Saygı İle İlgili Bulgular ve Yorumlar	64

4.7. Dini Değerlerle İlgili Bulgular ve Yorumlar	68
4.8. Sorumluluk ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	72
4.9. Çalışkanlık ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	72
4.10. Kahramanlık ve Şehitlik ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	73
4.11. Bağımsızlık ve Hürriyet ile Bulgular ve Yorumlar	75
4.12. Birlik ve Beraberlik ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	76
4.13. Gurur ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	77
4.14. Mutluluk ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	77
4.15. Nezaket, Sabır, Hoşgörü ve Merhamet ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	78
4.16. İncelenen Değerlerle İlgili Genel Bulgular ve Yorumlar	78
4.17. İncelenen Şiirlerin Spranger'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı	79
4.18. İncelenen Şiirlerin Rokeach'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı	79
4.19. İncelenen Şiirlerin Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı	80
4.20. İncelenen Değerlerin Nelson'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı	81

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER	82-86
YARARLANILAN KAYNAKLAR	87-90
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

Ziya Gökalp'ın Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Değer eğitimi, son yıllarda giderek önem kazanmaya başlamıştır. Önce ailede sonra okulda verilen değer eğitimi; değerlerin benimsenmesi, yaşama biçimi haline getirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemlidir. Çocuğa, yaşadığı dünyada geçerli olan evrensel değerleri ve mensubu olduğu milletin kültürel değerleri benimsetilmelidir. Bu bağlamda Türkçe dersi, değer aktarımında önemli bir göreve sahiptir. İçerdiği edebi türler itibarıyla zengin olan Türkçe dersi, geçmişten günümüze kadar ulaşmış metinler aracılığıyla hem millî manevi hem de evrensel değerler hakkında bilgi edinmemizi sağlar.

Bu çalışmada, hem dünya edebiyatında hem de Türk fikir ve edebiyat alanında önemli bir yere sahip olan Ziya Gökalp'ın şiirleri ele alınmıştır. Ziya Gökalp'ın sosyolojiden edebiyata, tarihten siyasete kadar birçok alanda eserleri vardır. Eserlerinde düşüncelerine yer veren Gökalp'ın şiirleri değer eğitimi açısından incelenmiştir.

Araştırmada, içinde Ziya Gökalp'ın şiirlerinin bulunduğu, Fevziye Abdullah Tansel'in 'Ziya Gökalp Külliyyatı- 1, Şiirler ve Halk Masalları' adlı eseri incelemeye alınmıştır. İnceleme, 103 şiir üzerinden yapılmıştır.

Araştırma, betimsel bir çalışmadır. Şiirler daha önceden belirlenen değerlere göre incelenip bu değerlere göre yorumlanmıştır. Veri toplama tekniği olarak da, doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu veya olgularla ilgili yazılı materyallerin analizini içerdiği için bu teknikten faydalanılmıştır. Şiirler, değerlere göre incelenip yorumlandıktan sonra değer dağılımları tablolar halinde gösterilmiştir.

Sonuç olarak; Ziya Gökalp'ın şiirlerinde 'vatan sevgisi, millet sevgisi, dini duygular, Türk büyüklerine saygı, kahramanlık ve şehitlik' değerlerine daha çok yer verildiği görülmüştür. İnceleme sonunda Ziya Gökalp'ın şiirlerinde değer eğitimine önem verdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değer Eğitimi, Ziya Gökalp, Şiir.

ABSTRACT

The Analysis of the Poems by Ziya Gökalp In The Aspect of Values Education

Value education has been started to gain importance gradually in last years. Primarily at home then at school, value education is important for espousing the values, making them a life style and transfer them to posterity. The universal values which are valid on child's environment and the cultural values should be espoused to the child. In this context Turkish lesson has an important role in value transferring. The turkish lesson which is very rich thanks to the literary variety it contains, provides us to get information about both national moral and universal values.

At this study, Ziya Gökalp's poems that have a great place both in world literature and turkish conception and literature, are argued. Ziya Gökalp has lots of works from sociology to literature and from history to politics. Gökalp's poems in which he puts his own ideas are analysed in terms of value education.

At the research, the work that includes Ziya Göaklp's poems 'Ziya Gökalp Code-1, Poems and Folk Tales' by Fevziye Abdullah Tansel has been taken into analysis. The analysis has been made from 103 works.

The research is a descriptive study. Because the poems are going to be analysed and interpreted according to the values that are set beforehand, descriptive study has been held. As a data collecting technigue, document analysis technigue has been used. The reason why this technigue has been used is that because it has the analysis of written materials about the fact or facts that are planned to be researched. After the poems have been analysed and interpreted according to the values, the values distribution has been showed as tables.

As a result, in Ziya Gökalp's poems it has been seen that he especially touches 'love of country and nation, moral values, respect to Turkish ancestors, heroism and martyrdom'. At the end of this research, it can be said that he mentions about value education on his poems.

Key Words: Value, Value Education, Ziya Gökalp, Poem.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	Spranger Değer Sınıflandırması	13
2.	Rokeach Değer Sınıflandırması	14
3.	Schwartz Değer Sınıflandırması	15
4.	Nelson Değer Sınıflandırması	16
5.	Ziya Gökalp'ın Şiirlerinin Kronolojisi.....	54
6.	İncelenen Değerlerin Dağılımı	78
7.	Spranger Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı	79
8.	Roeach Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı	79
9.	Schwartz Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı	80
10.	Nelson Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı	81

GİRİŞ

İnsan, anne karnından itibaren hayat boyu devam edecek olan bir öğrenme süreci içindedir. Bu öğrenme süreci, önce ailenin elinde şekillenmeye başlar, okullarda devam eder. Aile; çocuğun eğitiminde anahtar rol oynar, çocuğun her alandaki gelişiminde büyük oranda etkilidir. Çocuğun içinde bulunduğu aile ortamı, kalıtımla getirdiği özellikleri ne kadar geliştireceğini, nasıl biçimlendireceğini ve sonraki yılları ne derece etkileyeceğini belirler. Dolayısıyla ailenin, çocuğun eğitiminde ve gelişiminde belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

Çocuğa, dış dünyayı tanıma olanağı veren, ona çeşitli alışkanlıklar kazandıran temel kurum ailedir. Çocuğun, bu kurum içinde aldığı değer yargıları, davranış biçimleri kolay kolay değişmez. Aile, çocuğun yeni bilgiler öğrenmesine vesile olan bilişsel, sosyal, devinişsel ve psikomotor özelliklerini geliştirmesini sağlayan bir nevi ilk okuldur. Bu sebeple ailenin çocuğun kişilik gelişimi üzerinde çok önemli izleri vardır.

Her aile çocuğunu kendi istekleri, değer yargıları doğrultusunda yetiştirir. Bu değer yargıları, aileden aileye benzerlikler gösterebileceği gibi farklılıklar da gösterebilir. Bu noktada devreye okul girmektedir. Çocukların gelişimlerinde sahip oldukları benzerlikleri ve farklılıkları birleştirmek okulun görevidir. Okul da çocuğu milli eğitim sisteminin amaçlarını doğrultusunda yetiştirirken ona aynı zamanda ahlaki eğitimini de verir. Çocuk, birey olma aşamasında, aileden aldığı değer yargılarını okuldan aldıklarıyla harmanlayarak yaşamına katar. Aileden sonra çocuğun gelişimi üzerinde etkili olan en önemli kurum okuldur. Okul ve aile birbirini tamamlar niteliktedir.

Değerler, insan yaşamına yön verir. İnsanlar düşünürken, düşündüklerini davranışa dönüştürürken sahip oldukları değerlerle hareket ederler. Bu değerler zamanla değişir, kuşaktan kuşağa farklılıklar gösterir. Değişim kaçınılmazdır, kuşaklar arası değişiklikler olması normaldir fakat bu değişim, birbirinin dilini anlamayan bir dede torun ilişkisi oluşturacak düzeyde olmamalıdır. Bunun olmaması için de değer eğitimine önem

verilmelidir. Okullarda verilen her dersin değer eğitimine katkısı vardır, bu derslerden biri de Türkçe dersidir. Türkçe dersi; dil bilgisi kurallarını, düzgün konuşmayı, dinlemeyi, güzel okumayı öğretmenin yanında öğrencinin hem milli manevi hem de evrensel değerlerini geliştirmesine yardımcı olur. Öğrencilere, ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla değer kazandırılır. Türkçe dersi değer kazandırmada içerik itibariyle zengindir. Masal, hikâye, roman, destan, tiyatro, şiir gibi bütün türlerle kolaylıkla değer eğitimi verilebilir. Kuşkusuz, bu konuda eser yazan birçok yazar ve şairimiz vardır. Her birinin eserlerinden hareketle değer aktarımı yapılabilir. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında yer alan edebî metinler ön plana çıkmaktadır. Edebiyatın kelime yapısı ‘edeb-i-yat’ şeklindedir. Edeb’e eklenen ‘-i’ nin ‘edebe ait, edebe dâir’ anlamı veren aitlik eki, ‘yât’ın ise eklendiği kelimeye Fransızca’dan Osmanlıca’ya kazandırılan ‘bilim’ anlamı veren bir yapım eki olduğu söylenmektedir. Böylece edebiyat; edebe ait ilim, edep ilmi olmaktadır. Türkçe dersinde işlenen metinler, öğrenciye temel dil becerilerinin kazandırılmasında ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamada ilk sırada yer almaktadır (Şen, s. 765 2008). Edebi metinler, geçmişten günümüze gelen metinler aracılığıyla hem milli manevi hem de evrensel değerlerin öğretimine katkıda bulunur. Çocuk, derste işlenen metinler aracılığıyla değer eğitimi için örnek oluşturacak olay ve durumlarla karşı karşıyadır. Eğer metinler hedef kitlenin seviyesine, ilgisine uygun olarak seçilmişse değer eğitimi daha etkili olacaktır. Dolayısıyla ders kitaplarında metin seçimi rastgele yapılamaz (Şen, s.765 2008). Türkçe öğretim programında kazandırılması gereken değerler açık bir şekilde ifade edilmemiştir, bunun için Türk Milli Eğitim Sistemi’nin genel amaçlarına ve Türkçe öğretim programına göre hareket edilmelidir.

1908’den sonra Türk milliyetçiliğinin, Türk cemiyetinin gelişiminde önemli rol oynayan isimlerden biri de Ziya Gökalp’tır (Tansel, 1977 s.2). Edebiyat, tarih, sosyoloji, siyaset gibi alanlarda eserleri bulunun Ziya Gökalp, düşüncelerini eserleri aracılığıyla nesilden nesile aktarmaktadır. Gökalp, fikirlerini daha geniş kitlelere, daha çekici ve kolaylıkla anlatabilmek için şiiri araç olarak kullanan şairlerimizdendir (Tansel, 1977 s.34). Bu çalışmada, Ziya Gökalp’ın şiirleri vasıtasıyla hangi değerleri aktardığı araştırılmıştır.

Araştırmada, Ziya Gökalp’ın şiirleri değer eğitimi açısından incelenmiş, hangi değerlerin ön planda olduğu ortaya çıkarılmıştır ve inceleme sonunda Ziya Gökalp’ın

yazdığı şiirlerde; vatan sevgisine, hürriyet ve bağımsızlığa, kahramanlık ve şehitliğe, Türk büyüklerine duyulan saygıya, dini değerlere daha çok önem verdiği görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇALIŞMANIN GENEL ÇERÇEVESİ

Çalışmanın bu bölümünde problem durumu, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın amacı ve önemi, sınırlılıklara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Toplumsal ilişkilerin sağlanmasında ve devam ettirilmesinde insanların sahip olduğu değerlerin önemli yeri vardır. Zaman değiştikçe, teknoloji geliştikçe insanlar arasında olan iletişim azalmakta, insanların sahip oldukları değerler de değişmektedir. Değişim olması kaçınılmazdır fakat bu değişim, birbirinin dilini anlamayan bir dede ile torun ilişkisi oluşturacak düzeyde olmamalıdır. Sahip olduğumuz değerler değişir fakat dünyada geçerli olan evrensel değerler ve ait olduğumuz milletin sahip olduğu milli manevi değerler her zaman sahip olmamız gereken değerlerdir.

Okullarda hem ders içi etkinliklerde hem de ders dışı faaliyetlerde değer eğitimi verilmektedir. Ders akışı içinde verilen değerler, bazı derslerin müfredatlarında açık bir şekilde ifade edilirken bazılarında örtük bir şekilde ifade edilmektedir. Değerlerin müfredatta örtük bir şekilde yer aldığı derslerden biri de Türkçe dersidir. Öğrenciye bu ders içinde kazandırılması gereken evrensel ya da millî manevi değerler açık bir şekilde ifade edilmemiş, Milli Eğitim sisteminin Genel Amaçlarında ve Türkçe Öğretim Programı'nda örtük bir şekilde yer almıştır. Türkçe Öğretim Programında, öğrenciye kazandırılması gereken değerlerin açık bir şekilde ifade edilmemesi bir eksikliktir. Değer eğitimi yapılırken her ders farklı bir yol izler ve farklı araçlar kullanır. Bu bağlamda Türkçe dersinin araç yönünden zengin olduğu söylenebilir. Türkçe dersi, değer eğitimi edebî metinler aracılığıyla yapmaktadır. Edebî metinler, bir toplumun gelenek göreneklerini, yaşayış tarzını, düşünme biçimini ortaya koyan en somut örneklerdendir. Günlük yaşantısında hiç kitap okumayan öğrenci bile derste işlenen metinleri okumak

zorunda olduğu için bu metinlerden bir şeyler öğrenecektir. Dolayısıyla ders kitaplarına seçilen metinler önemlidir. Bu metinler, değer eğitimi için gerekli olan örnek olay ve durumları içerir (Şen, 2008: 765). Bu örnek olay ve durumlar hem millî manevi hem de evrensel değerlerin öğrenilmesine zemin oluşturacaktır. Bu değerler çocuğun yaşamında yer almalı, çocuk bu değerlerle yaşamayı öğrenmelidir. Böylelikle çocuğun kişiliği sağlam temeller üzerine oturtulur ve çocuk ileriki yaşantısında, değişime ayak uydururken değerleri sabit kalır. Edebi türlerimizden olan şiir de eğitim açısından önemlidir, geçmişten günümüze yaşayan insanlar arasında duygu aktarımını sağlar.

Ziya Gökalp, Türk edebiyat, ilim, fikir ve siyaset hayatında derin izler bırakmıştır. Atatürk, “ Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, fikrimin babası da Ziya Gökalp’tır.” demiştir. Ziya Gökalp, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e geçiş sürecinde, resmi ideoloji açısından önemli işlevler üstlenmiş bir aydındır (Oral, 2006: s. 21). Ziya Gökalp, Türkiye’de değerlerle ilgilenen ilk sosyal bilimcilerimizdendir (Kılıç, 2005: s. 76). Gökalp, bu fikirlerini kuşkusuz eserlerine de yansıtmıştır. Dolayısıyla Ziya Gökalp’ın değerle ilgili fikirlerinin eserlerinde nasıl yer aldığı, okuyucuya değerle ilgili düşüncelerini nasıl aktardığı önemlidir.

Bu çalışma, günümüzde önemli bir konu olan ‘değer eğitimi’yle değerlerle ilk ilgilenen sosyal bilimcilerimizden biri olan Ziya Gökalp’ı birleştirmektedir.

1.2. Problem Cümlesi

Ziya Gökalp’ın şiirlerinin değerler eğitimi açısından önemi nedir?

1.3. Alt Problemler

1. Ziya Gökalp’ın Türk kültür, edebiyat ve eğitim tarihi açısından önemi nedir?
2. Günümüz bakış açısıyla Ziya Gökalp’ın şiirleri hangi değerleri barındırmaktadır?
3. Nelson, Spranger, Rokeach ve Schwartz’ın değerler sınıflandırması Ziya Gökalp’ın şiirlerinde nasıl bir dağılım göstermektedir?

1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Her millet kendi ideali, amacı, ihtiyacı doğrultusunda birey yetiştirmek ister. Dolayısıyla her milletin kendine özgü bir eğitim sistemi, öğretim programı vardır.

Değişen zamana ayak uydurmak, çağın gerisinde kalmamak için bu eğitim sistemlerinde veya öğretim programlarında zaman zaman değişiklikler yapılabilir. Örneğin; öğretim programında yapılan değişiklikler 1924, 1929, 1938, 1949, 1962, 1981 ve 2005 yıllarında olmuştur (Coşkun, 2005: s. 425). Yukarıda değindiğimiz gibi değişen zamana ayak uydurabilmek için; öğretmen merkezli öğretimden öğrenci merkezli öğrenime geçilmiştir, davranış değiştirme yerine beceri değiştirme esas alınmıştır, tek yönlü yerine çok yönlü düşünme öngörülmüştür, düz mantık yerine sarmal mantık anlayışına geçilmiştir, şartlandırma yerine zihinsel bağımsızlık öne çıkarılmıştır, fiziksel etkileşim yerine zihinsel etkileşime önem verilmiştir, etkinliklerle öğrenmeye önem verilmiştir (Güneş, 2007) gibi değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerden bir tanesi de; öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar kısmına ‘değerler’ de eklenmesidir.

Yapılacak olan bu çalışmanın temel amacı, Ziya Gökalp’ın şiirlerinde var olan değerleri incelemektir. Bu amaçla, Ziya Gökalp’ın Kızıl Elma, Yeni Hayat, Altun Işık eserlerinde bulunan şiirleri ve dağınık şiirleri incelenecektir. İncelenen şiirlerde ‘değer’ olup olmadığına bakılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada Gökalp’ın şiirleriyle değer ilişkisine vurgu yapılarak, şiirlerin taşıdığı değerlerin önemi üzerinde durulacaktır.

Şiir; duygulara hitap eden, hayalleri süsleyen bir sanattır. Ruh dünyasında biçimlenen ve kelimelerle dile gelen şiir en az çocuğun hayal dünyası kadar zengindir(Aytaş ve Yalçın, 2005). Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile her alanda yeniliğe gidilmiştir. Aileye, bireye, çocuğa daha çok önem verilmeye başlanmış, bu alanlarda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Çocukla ilgili çalışmalarda önce Batılı şairlerden çeviriler yapılmıştır. Genel anlamda ilk çocuk şiirleri Batı edebiyatının ‘fabl’ türündeki şiirleridir. Şinasi, Recaizâde Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Nabizâde Nazım gibi isimler çocuk şairlerimizin ilk temsilcileri sayılabilirler (Aytaş ve Yalçın, 2005).

Çocuklar için şiir yazma özellikle 1915'ten sonra, anaokullarının açılmaya başlandığı dönemde gelişmiştir. Bu alanda ilk ciddi çalışmalar ise Allattin Gövsa, Ali Ulvi Elöve, Tevfik Fikret gibi isimler tarafından yapılmıştır. Bu isimler dışında doğrudan veya dolaylı olarak çocuk şiirine katkıda bulunan isimler arasında Ziya Gökalp de vardır (Oğuzkan, 1987).

Bu araştırmada, Ziya Gökalp'in şiirlerinde değer incelenecektir. Dolayısıyla bu araştırma;

- a- Ziya Gökalp'in şiirlerinin değerleri ne kadar yansıttığı açısından,
- b- Bu şiirlerin daha çok hangi değerleri yansıttığı açısından,

önemli görülmüştür.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırmada Ziya Gökalp'in Fevziye Abdullah Tansel tarafından oluşturulan 'Ziya Gökalp Külliyyatı-1, Şiirler ve Halk Masallar' adlı eserindeki şiirleri incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer

Eğitim, en genel tanımıyla, bireyde istenilen yönde davranış değişikliğidir. Eğitim, deneyim ve öğrenme, ahlaki girişim, kültürel değerlendirme ve yorumlama gibi birbirleriyle ilişkili temel kavramlara dayalı bir süreçtir. Diğer bir deyişle eğitim, insanın kişiliğine ve bilgi birikimine, saygıya dayanan bir süreçtir (Alkan, 1987: s. 232).

Eğitimdeki bu süreç hayat boyu devam eder. Her toplumun kendine has bir eğitim sistemi vardır. Her toplum kendi ihtiyaçları, gelenekleri, değerleri doğrultusunda insan yetiştirmek ister. Anne karnından itibaren yaşadıklarımız, sahip olduğumuz çevre düşünüş tarzımızı ve dolayısıyla değer yargılarımızı oluşturur. Globalleşen dünyaya ayak uydururken bize benzer bireyler yetiştirmek istiyorsak değer eğitimine önem vermeliyiz. Nitekim son yıllarda okullarda müfredatlara kazandırılması gereken kazanımlar kısmına ‘değerler’ de eklenmiştir.

Değer konusunda birçok araştırmacı ve teorisyen farklı içeriklere sahip tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlar benzerliklerle beraber bazı farklılıkları da içermektedir.

Değer kavramı ilk olarak ünlü sosyolog psikolog Milton Rokeach’ın (1973) ifadeleriyle açıklanmaktadır. Rokeach değerle ilgili tanım yapmak için öncelikle insani değerlerin doğası ile ilgili temel varsayımları dikkate almıştır. Bu varsayımlar şu şekilde ifade edilmektedir;

- a- Bir bireyin sahip olduğu değerlerin toplam sayısı göreceli olarak (nispeten) küçüktür.
- b- Bireyler aynı değerleri farklı derecede yüklenirler.

- c- Değerlerin organizesi değer sistemleri içerisinde gerçekleşir.
- d- Bireylerin değerlerinin gelişiminde, kültür, toplum, kurumlar ve bireyin kişiliği etkilidir.
- e- Değerin önemi, sosyal bilimlerin ilgi alanı olan her şeyde belirginleşmekte ve açıkça gözlemlenmektedir (Özkul, 2007: s. 6).

2.1.1. Değerin Tanımı

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymettir (TDK, 2010).

Değer, bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetlerdir (Çelikkaya, 1996).

Değerler, bir çeşit inanç olup, insanların iyiyi, doğruyu ve güzeli tanımlamak için koymuş olduğu ölçütler veya standartlardır (Özkalp ve Kirel, 2003).

Değer, bir şeye önem kazandıran ölçüdür. Bir varlığın değerini oluşturan şey onun kendine özgü yetkinliğidir. Bir şeyin değerli olup olmaması, yine onun özünde mevcuttur (Hökelekli, 2010: s.5).

Değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. (Güngör,1996:25, akt Dilmaç, 2002: s. 1).

İyi olanı yapmak ve yanlış, kötü olandan kaçınmak noktasında bir 'yargı' ve 'tercih'te bulunma söz konusudur. Yargı, belirli bir durumu, yani iyi olanı, arzu edileni diğerine yani kötü olana 'tercih' etme durumudur. 'Değer' dediğimiz bu tercih etme durumudur (Uyanık, 2010: s. 39).

Değer, arzu edilen, arzu edilebilen şey, olaylarla ilgili insan tutumu demektir. Değerler, ideal davranış biçimleri veya hayat amaçları hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza yol gösteren ölçülerdir. Diğer bir tanımla, değer, bir nesneye, varlığa

veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük demektir (Aydın, 2010: s. 16).

2.1.2. Değer Özellikleri

MEB'e göre değer özellikleri;

a- Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır. b- Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir. c- Sadece bilinci değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır. d- Bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir. e- Değer, normu içerir. Değerlerin normlardan farkı, normlardan daha genel ve soyut nitelik taşımasıdır.

Schalom Schwartz ise değerlerin özelliklerini şöyle sıralamış ve bu özelliklerin tüm değerler için ortak olduğunu ifade etmiştir.

Schalom Schwartz'a göre;

- a- Değerler motivasyonel bir yapıya sahiptir. Değerler, insanların ulaşmak için gayret gösterdikleri arzu edilen/ edilebilen hedefleri kapsar ve bu hedefle ilgilidir.
- b- Değerler, özel/ spesifik hareketlerin/ davranışların ve durumların üzerinde bir kavramdır. Değerler soyut hedeflerdir. Bu soyut yapısı değerleri, genellikle özel hareketler, nesnelere veya durumlarla ilgili norm ve tutum gibi kavramlardan ayırt etmektedir.
- c- Değerler, olayların, insanların, davranış biçimlerinin, hareketlerin değerlendirilmesinde ve seçilmesinde rehberlik eder. Bu durum değerleri, yol gösteren standartlar ve kriterler olarak hizmet ettiğinin de göstergesidir.
- d- Değerler, bir durumun diğerine karşı göreceli önemliliğine göre düzenlenir, sıralanır. Sıralanan bu değerler örgüsü, değer önceliklerinin oluşmasını sağlar. İnsanların değer şekilleri, onları bireysel olarak tanımlayan/ ifade eden/ karakterize eden değer önceliklerinin düzenli bir sistemidir. Değerlerin bu

hiyerarşik özelliği de onları normlardan ve tutumlardan ayırt edicidir (Schwartz, 2007; akt. Özkul, 2007: s. 7).

Bütün bu değer özelliklerine bakıldığında, değerlerin, en genel tabirle, hayatımıza yön veren unsurlar olduğu görölmektedir.

Bu değerlendirmelerden hareketle değerlerin özellikleri şöyle özetlenebilir;

- a- Değerler inançlardır ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar.
- b- Etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
- c- Değerler bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (yardımseverlik, hak bilirlilik gibi) ilişkilidirler.
- d- Değerler özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin; evde, işte, okulda tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.
- e- Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
- f- Kùltürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler.
- g- Değerler, değişime açıktır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).
- h- Değerler, bireyin gösterdiği hem olumlu hem olumsuz davranışları açıklayan bir yapıya sahiptir (Yılmaz, 2009: s. 112).

2.1.3. Değer İşlevleri

Değerlerin işlevleri şu şekilde özetlenebilir;

- a- Değerler, yargılamada birer araç olarak kullanılırlar.
- b- Kişilerin dikkatini istenen, yararlı ve önemli görölen kùltür nesnelere üzerinde odaklaştırırlar.
- c- İdeal düşünme ve davranma yollarını gösterirler.
- d- Sosyal rollerin sevilmesinde ve gerçekleştirilmesinde rehberlik ederler.
- e- Sosyal kontrol ve baskı araçları görevini yerine getirirler.
- f- Dayanışma araçları olarak devreye girerler (Fichter, 1990; akt. Aydın, 2010: s. 19).

Bütün bu işlevler göz önüne alındığında değerlerin en önemli işlevinin, sosyal hayatı biçimlendirmek olduğu söylenebilir.

2.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin insan doğasında nasıl oluştuğunu belirlemek ve özelliklerini ifade etmek için birçok bilim adamı çeşitli teoriler ortaya atmıştır. Literatürde değerlerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülür. Değerleri; bireysel değerler ve iş değerleri, amaç ve araç değerler, milli ve manevi değerler, ulusal ve evrensel değerler gibi farklı şekillerde sınıflandıranlar olmuştur.

Değerlerle ilgili ilk test Spranger tarafından kullanılmıştır. Spranger değerleri, altı kısma ayırmış, her davranışın altı temel değer tipinden birine girebileceğini söylemiştir. Spranger'den sonra Allport, Vernon, Lindzey çalışmaları geliştirmiş, bu çalışmalardan sonra da değerleri altı gruba ayırmak genel kabul görmüştür. Bu altı grup; bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerlerden oluşur (Güngör, 2000). Güngör, bu altı gruba ahlaki değerleri de ekleyerek yedi çeşit değer oluşturmuştur.

Rokeach, değerleri iki grupta toplamıştır. Bunlardan yaşamın temel amaçlarını gösteren değerlere 'amaç değerler'; bu amaçlara ulaşmak için kullanılacak olan davranışlara ise 'araç değerler' demiştir. Schwart, ise değerleri on başlık altında toplamıştır.

Araştırmacıların değer sınıflandırmaları bazı farklılıklar göstermekle birlikte, birçok eğitimci yaptıkları çalışmalarda değerleri, ulusal ve evrensel değerler olarak ele almıştır. Ulusal değerler; devlet, millet, vatan, dil, gelenek- görenek, ordu, milli marş, bayrak ve milli bayramların oluşturduğu ulusal simgelerdir. Demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, barış, hoşgörü, sevgi, saygı, bağımsızlık, bilim, eşitlik ve çevre duyarlılığı ise evrensel değerler olarak belirtilmiştir. Lickona değerleri; ahlaki olan ve olmayan diye ikiye ayırmıştır. Bu ayırmada zorunluluk ve yaptırım ifade eden; sözünde durmak, çocukları iyi yetiştirmek gibi değerler ahlaki değerlerdir. Ahlaki olmayan değerler ise, tercih içeren değerlerdir. Bunlarda evrensel zorunluluklar yerine içsel arzular ön

plandadır. Çiçeklerden gülü sevmek, halk müziğinden hoşlanmak gibi (Maslovaty, 2003: akt. Demircioğlu ve Tokdemir, 2008).

2.2.1. Spranger Değer Sınıflandırması

Spranger değerleri altı gruba ayırmıştır. Bu değerler şu şekildedir;

Tablo 1: Spranger Değer Sınıflandırması

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Finansal amaçları ve araçları kapsar. Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Deneyimler, tercihler ve kabulleri kapsar. Simetri, uyum ve forma önem verir. Sanatın toplum için bir zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Toplumsal ve bireysel ilişkiler ve bu ilişkilerde yönelimleri kapsar. Başkalarını sevme, yardım etme ne bencil olmama esastır.
Politik Değer	Güç, liderlik, yetkinlik ve benzeri değerleri kapsar. Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dini Değer	Dünya, evren hakkındaki genel inançlara dair değerleri kapsar. Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlülüğüne bağlar. Din uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Kaynak: Yazıcı, 2007: 3

Güngör, bu değerlere ahlaki değerleri de eklemiştir. Dürüst ve doğru olma, hoşgörülü yardımsever olma gibi değerleri ahlaki değerler olarak belirtmiştir.

2.2.2. Rokeach Değer Sınıflandırması

Rokeach değeri belirli davranış biçimi ve yaşam amacı olarak tanımlamaktadır. Birinci özellik olarak değerlerin sürekliliğini ifade eden Rokeach, değerlerin tamamıyla değişken olmayan/sabit olması durumunda bireysel ve toplumsal değişimin imkânsız olacağını söylemektedir. Tam tersi bir durumda yani değerlerin sabit olmaması durumunda insan kişiliğinin ve toplum sürekliliğinin yine mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Bu yüzden değerler, benimsemiş oldukları toplumlar veya sosyal sistemler gibi değildir. Toplumların kendi değişmezliklerini ve sürekliliklerini belirlemedikleri durumda, arzu ettikleri sosyal sistemin kurulması ve devamı mümkün olmaz. Toplumun

zaman içerisinde kendisini değişmez/ sabit görerek değişebilen yönlerini de kabullenmediği bir durumda değişimden söz edilemez. Bu yüzden Rokeach, yaşam değerlerinin değişmez özelliğe sahip olmaları gerektiğini ifade etmekle birlikte değişen/ değişebilen yönlerinin de olması gerektiğini vurgulamaktadır (Rokeach, 1973; akt. Özkul, 2007: s. 15).

Rokeach'ın bu tanımlamasına göre değerler, göreceli olarak kendilerinden daha kısa süreli/ durumsal olan tutumlara göre zamanın üstünde ve sabit/ değişmez bir özellik göstermektedirler. Ayrıca değerler, özel hareketlerin/ davranışların veya nesnelere değerlendirilmeleri değildir. Fakat nadiren de olsa değerlendirme yapmak için kullanılan kaidelere özgü kıstasları temsil eder (Lyons ve diğerleri, 2005; akt. Özkul, 2007:s. 18).

Rokeach, insanın bir değere sahip olduğu zamanki durumunun, arzu edilebilir/ istenebilir davranış biçimleri ve arzu edilebilir yaşam amaçlarıyla ilgili olduğunu belirtir. Rokeach bundan yola çıkarak değerlerin iki kategoride sınıflandırılabilirliğini ifade etmiştir. Değerler Rokeach tarafından amaç (terminal) ve araç (instrumental) değerler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Araç değerler amaç değerlerle alakalıdır. Amaç değerler yaşamın temel amaçlarını, araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzlarını kapsar. Rokeach'ın sınıflamasında her değer grubunda on sekiz adet değer bulunmaktadır.

Tablo 2: Rokeach Değer Sınıflandırması

Temel Değerler	Arzu edilen nihai değerleri içerir.	Başarı, özgürce seçim, eşitlik, erdem vb.
Araç Değerler	Temel değerlere ulaşmak için kullanılacak davranış tarzlarını ifade eder.	Cesaret, sorumluluk, gerçeklik, tutku vb.

Kaynak: Yazıcı, 2007: 3

Bu tablodan hareketle, insan davranışlarının amaç ve araç değerlerin birleşimi olduğu söylenebilir.

2.2.3. Schwartz Değer Sınıflandırması

Schwartz, değerlerin hayatımızda bizim için neyin önemli olduğunu bildirdiğini ifade etmektedir. Her insanın farklı derecelerde pek çok değere sahip olabileceğini (başarı veya bağlılık vb.) söyleyen Schwartz, kimi insanlar için önemli olan değerlerin diğer insanlar için önemli olmayacağını belirtmektedir. Schwartz'a göre değerlerin motive edici bir yapısı vardır. Değerler, zaman ve farklı durumlar ekseninde gelişen genel amaç ve hedeflerin temsilcileridir. Örneğin, güç değerini önemsemek, işte evde, arkadaşlar arasında ve daha ileri durumlarda gücü elde etmek için çabalamak anlamına gelmektedir (Özkul, 2007:s. 24).

Schwartz değerleri, bireysel ve kültürel olmak üzere iki düzeyde incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırlar. Değerlerin kültürel düzeydeki incelenmesinde ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000).

Tablo 3: Schwartz Değer Sınıflandırması

Açıklama	Değerler
Güç (power): Toplumsal konum insanlar ve kaynaklar üzerinde deneyim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntüyü koruyabilmek
Başarı (achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, sözü geçen biri olmak, hırslı olmak
Hazcılık (hedonism): Bireysel zevke, hazza yönelim	Zevk, hayattan tat almak
Uyarılma (stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Özyönelim (self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak
Evrensellik (universalizm): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak
İyilikseverlik (benevolence): kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsaver olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak

Tablo 3'ün devamı

Geleneksellik (tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak
Uyma (conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, itaatkar olmak, anne- babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik (security): Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliliği, iyiliğe karşılık vermek

Kaynak: Yazıcı, 2007: 4

Schwartz'ın bu sınıflandırması, değer sistemlerinin anlaşılmasını ve aralarındaki ilişkinin farkında olunmasını sağlamaktadır. Schwartz'a göre, değerler arası ilişkilerin yapısını tanımlamanın anahtarı, her bir değer için sahip olduğu psikolojik, pratik ve sosyal sonuçları izleyen hareketlerin, diğer değerleri izleyerek oluşan hareketlerle/davranışlarla çatışacağını veya uyuşacağını varsaymaktadır. Schwartz bu çatışma veya uyuşmaların, insanların bu değer tiplerinin aralarındaki ilişkinin kurucusu olan evrensel potansiyel olan önermeleri, eşzamanlı olarak uygulaması sonucunda meydana geldiğini ifade etmektedir (Özkul, 2007: s. 28).

2.2.4. Nelson Değer Sınıflandırması

Tablo 4: Nelson Değer Sınıflandırması

Bireysel Değerler	Bireysel değerler seçim yapmada ve satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerimizle ilgilidir .
Grup Değerler	Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini ya da politik bir grup olabilir .
Sosyal Değerler	Sosyal değerler ise adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerlerdir ve bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yarar.

Kaynak: Yazıcı, 2007:3

Yapılan sınıflamalardan en çok kullanılanı Spranger tarafından hazırlanan sınıflamadır. Bu değerler içinde dini, ahlaki ve sosyal değerler daha baskındır. Genel

olarak, dini ve ahlaki değerler daha önemli bulunduğu için toplum, bu değerleri saygıyla karşılar ve bu değerlere daha çok sahip çıkar.

2.3. Değerler Eğitimi

Değer eğitiminin geğmişi, 1920’li yıllarda Amerika’da yapılan karakter eğitimine dair ilk çalışmayla başlar. 1930’lu yıllarda karakter eğitimine gösterilen ilgi düşüş göstermiş ve bu ilgisizlik 1960’ların ikinci yarısına kadar sürmüştür. Daha sonra 1960’lı yılların sonuna doğru hem eğitmciler hem de halk tarafından değerlere gösterilen ilgide canlanma görölmüş, değer eğitimi önem kazanmıştır.

Değer eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalar 1970’li yılların ortalarından sonra yayınlanmıştır. Değerlerle ilgili yapılan bu yayın ve çalışmalarda Rokeach, Simon, How, Raths, Harmin, Kirschenbaum, Kohlberg gibi isimler ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda karakter eğitimi yerine değer açıklama ve ahlaki ikilem stratejileri değer öğretiminde ön plana çıkmıştır. Çalışmalar Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere gibi ülkelere de yayılmıştır (Leming, 1997; Kirschenbaum, 2000; Arthur, 2005; akt. Demircioğlu ve Tokdemir, 2008: s. 72). Ancak bu yaklaşımların örtük programın değerler üzerindeki etkisini açıklamada yetersiz kaldıkları belirtilmiştir. Değer açıklama yaklaşımı duyuşsal alanı çok vurgulaması yönüyle, ahlaki ikilem yaklaşımı ise bilişsel alanı ön plana çıkarması yönüyle eleştirilmiştir (Purpel, 1996; akt. Demircioğlu ve Tokdemir, 2008: s.73).

1980’li yıllarsa değer eğitiminde gerilemenin yaşandığı bir dönemdir. 1960 ve 1970’li yılların ardından değişime kapalı 1980’li yıllarda değer açıklama ve ahlaki ikilem stratejileri yerlerini karakter eğitimine bırakmıştır. Bu yıllarda değer açıklama ve değerleri sınıflama yerine değer telkini daha fazla ön plana çıkmıştır. Kirschenbaum (1992), bu durumu 60 ve 70’lerde sola dönük, yani değişim ve gelişime dönük bir yaklaşım, 80’li yıllarda ise değişim ve gelişime kapalı sağa dönük bir yönelim olarak tanımlamaktadır.

1990’lı yıllarda ise toplumsal ve ahlaki değerlere verilen önem azalırken bireysel uyum değerleri ön plana çıkmıştır. Madde bağımlılıkları, intiharlar, erken hamilelikler,

boşanma oranlarının yükselmesi gibi sosyal anlamda çöküşü işaret eden gelişmeler, değerler ve ahlak eğitimini gündeme getirmiştir. Aileler, eğitimciler ve toplum liderleri bu olumsuz gelişmeler karşısında okullarda ahlak ve değer eğitimi tekrar vurgulanmaya başlamışlardır (Vedder ve Veugelers, 2003; akt. Demircioğlu ve Tokdemir, 2008: s. 75).

Günümüzde değer eğitimi ile ilgili çalışmalara baktığımızda ‘geliştirilmiş karakter eğitimi’ adıyla değerleri ve ahlaki gelişimi de kapsayıcı bir eğitim anlayışı uygulanmaya çalışılmaktadır.

İnsanların bir arada yaşadığı her alanda kurallar, dolayısıyla değerler vardır. Toplum içinde değerlerle birlikte yaşarız. Değerlerden soyutlanmış bir toplumsal hayat düşünülemez. Toplumsal değerler, toplumdan topluma ya da belli bir toplumda zaman içerisinde bazı değişimlere uğrayabilir. Bu değişim kaçınılmazdır. Fakat birtakım temel değerler vardır ki, bu yönde gösterilen davranışlar dünyanın her yerinde takdir görür ve evrensel değerler de her insanın doğasında var kabul edilir. Çocuk doğduğunda bunları oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir.

Değerlerin insan davranışları etkileme, toplumsal ilişkileri düzenleme ve toplum kalkınmasını sağlama gibi birçok işlevi vardır. Bu özellikleri nedeniyle eğitimciler tarafından önemsenmiş ve doğrudan eğitim programlarıyla ya da gizli programlarla öğretilmeye çalışılmıştır. Doğrudan değer öğretiminde, değerler öğretim programlarında yer bulur, programın değerleri belirlenir ve değerler derslerin içinde farklı öğretim yaklaşımlarıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışılır. Gizli program vasıtasıyla değer öğretiminde ise, değerler bir ders, bir bölüm veya öğretim etkinliği olarak görülüp planlı bir şekilde kazandırılmak yerine, okuldaki kurallar, yönetimin tavrı ve öğretmen davranışları ile verilmeye çalışılır. İster gizli program yoluyla, ister doğrudan değer öğretimi etkinlikleri seçilsin her iki uygulamada da öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bir öğrencinin okul hayatındaki en önemli unsurun öğretmen olduğu söylenebilir. Çünkü öğretmen, hem eğitim sürecinin düzenleyicisi hem de eğitim sürecinin bir parçasıdır. Öğretmen derste sadece görevli olduğu içeriği öğretmekle kalmamakta aynı zamanda öğrencinin zihinsel, duygusal ve sosyal yönüne de etki etmektedir (Akbaş, 2009: s. 404).

Günümüz dünyasında, akademik başarı kadar, çağdaş hayatın vazgeçilmezi haline gelen, dürüstlük saygılı olma, ahlaki değerlere uyma, rahat iletişim kurma, insan ilişkilerine özen gösterme, nezaket kurallarına uyma, inisiyatif kullanma, iş disiplini, temizlik, düzen gibi kavramlar da ön plana çıkmaktadır. Birey bir bütün olarak ele alınmakta, insanı insan yapan özelliklerin geliştirilmesine çaba harcanmaktadır (Aydın, 2010). Birey, yetiştiği toplum içerisinde nasıl davranılması ya da davranılmaması gerektiğini yetişkinlerden öğrenir ve ardından bunları kendisinden sonra yetişen bireylere aktarır. Bu durumda değerler başlı başına bir eğitim konusu olduğu anlaşılır. Eğitim ve insan yetiştirme düzeni belli bir insan belli bir insan anlayışı ve tasavvurundan yola çıkar, toplumsal beklenti ve taleplere uygun hedefleri gerçekleştirmeye çalışır. Çocuk ve gençleri ‘iyi insan ve iyi vatandaş’ olarak yetiştirme düşüncesi her toplumda ve her dönemde var olan ve olacak olan bir hedeftir. Değerler eğitiminin en etkili yeri elbette ki ailedir. Aile bireyleri arasındaki yakın ve sıcak iletişim, çocukların maddi ihtiyaçları kadar psikolojik ve manevi yönden tatmini açısından büyük önem taşır. Bu aynı zamanda anne, baba ve diğer aile bireylerinin çocuğun ilk rol modelleri olarak onların hayatında yer almasını sağlar. Çocuğun vicdanı, anne, baba ve diğer aile büyüklerinin kuralları ile şekillenmeye başlar. Bu yüzden aile; iyinin, doğrunun, güzelin, kutsalın far edilmesi ve ortak bir yaşam süreci içerisinde öğrenilip içselleştirilmesinde en etkili kaynak olarak yerini korur. Çocuk kendi bilişsel ve duyuşsal kaynaklarını bağımsız olarak yönetme becerisini gösterecek bir zamana kadar, aile değerlerine bağlı olarak hayatını sürdürür. Hatta çocuğun ailede öğrendiği birçok davranış kuralı ve örneği hayatının sonuna kadar ona rehberlik eder. Bunları zaman içerisinde geliştirip, genişletir; değiştirip yerine yenilerini koyduğu da olur.

Toplumsal bütünlük ve huzurun sürdürülebilmesi, ancak değerlerin yeni nesillere aktarılması ile mümkündür. Birbirinden bağımsız, birbirinin dilini anlamayan bireyler yetişmemesi için, değerlerden arındırılmış bir eğitim düşünülemez. Bu yüzden, eğitimin hedeflerinden biri toplum değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve öğretmektir. Değişen değerler yerine uygun yeni değerler koymaktır. Değerleri davranış haline getiren, yaşamına yerleştiren bireyler yetiştirmektir. Çocukların iyi insan, iyi vatandaş; kendi kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyumlu kişiler, sağlam karakterli bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olmaktır.

Bireyler, kendilerinin ve çevrelerinin değerleriyle oluşan bir ortamda yaşamlarını sürdürürler. Bireyler sahip oldukları değerleri girdikleri etkileşim süreciyle değiştirebilirler. Bu sürecin içinde okulun ayrı bir yeri vardır. Çünkü bireylerin değerleri kazanması sürecinin önemli bir kısmını okul yaşantısı oluşturur, aileden sonraki adım okuldur. Aynı zamanda okul, değerler üzerine kurulmuş bir yaşama ve öğrenme alanıdır.

Okullarda uygulanan eğitim programlarının değerlerle ilgili hedefleri vardır. Özellikle geliştirilen ve uygulanan yeni eğitim programlarında, değerlerle ilgili kazanımlara yer verilmiştir. Ancak okulun, eğitim öğretimin hedefleri ve değerleri ile öğrencinin değer ve hedefleri arasındaki ilişkinin tutarlılık düzeyi hedeflere ulaşma düzeyini etkiler. Okulun verdiği değerler ile sosyal değerler arasındaki çelişki, öğrencilerin kişilik bütünlülüğü üzerinde etkilidir (Ertürk, 1982; akt. Yılmaz, 2009: s.112).

Günümüzde eğitim alanında değerler eğitimi önemsenmekte, değerlerin çocuklara nasıl aktarılacağı konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Sevgi, saygı, dürüstlük, paylaşma, işbirliği, hoşgörü, önyargısız yaklaşma, şiddetten kaçınma vb. konuları kapsayan eğitim programları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu programlarla amaçlanan, çocukları bu kavramlarla erken yaşta tanıştırmak, kendi akran grubuyla birlikte çeşitli masal, hikâye ve grup etkinliklerinden de yararlanarak bu kavramlar konusunda düşündürmektir. Doğal olarak bu, daha çok bilişsel süreçlere hitap eden bir yaklaşımdır. Fakat değerler yaşantıyla öğrenilir. Bu nedenle sadece bu tarz bir eğitimle değerleri öğretmemiz mümkün değildir.

Okul eğitimi çok önemlidir ancak, her ümidi, örgün eğitim kurumlarına, okullara bağlamak çok doğru bir düşünce değildir. Okul bilgi verir. Bilginin davranışa dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlaklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise okul çağından çok önce insanda vardır ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir (Aydın, 2010).

Değerlerin insan davranışları etkileme, toplumsal ilişkileri düzenleme ve toplum kalkınmasını sağlama gibi birçok işlevi vardır. Bu özellikleri nedeniyle eğitimciler tarafından önemsenmiş ve doğrudan eğitim programlarıyla ya da gizli programlarla öğretilmeye çalışılmıştır. Doğrudan değer öğretiminde, değerler öğretim programlarında yer bulur, programın değerleri belirlenir ve değerler derslerin içinde farklı öğretim yaklaşımlarıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışılır. Gizli program vasıtasıyla değer öğretiminde ise, değerler bir ders, bir bölüm veya öğretim etkinliği olarak görülüp planlı bir şekilde kazandırılmak yerine, okuldaki kurallar, yönetimin tavrı ve öğretmen davranışları ile verilmeye çalışılır. İster gizli program yoluyla, ister doğrudan değer öğretimi etkinlikleri seçilsin her iki uygulamada da öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Öğretmen derste sadece görevli olduğu içeriği öğretmekle kalmamakta aynı zamanda öğrencinin zihinsel, duygusal ve sosyal yönüne de etki etmektedir. Öğretmenlerin rolleri, sadece sınıfla yaptığı öğretim işiyle bağlantılı değildir. Onların rolleri tüm okulu kapsamaktadır. Bunun için öğretmenler, öğrencileri birey olarak görmeli, onlara değer vermelidir. Öğretmenler, öğrencilerin sosyal ve kültürel farklılıklarını, yaptıklarını ve ilgilerini dikkate alarak en yüksek düzeyde öğrenmeleri ve gelişmeleri için çaba harcamalıdır. Yine öğrencilerinde geliştirmek istedikleri kişilik özelliklerini kendi davranışlarında göstermelidir. Çünkü öğretmenlerin değerlerinin öğrenci davranışlarını etkilediği ile ilgili birçok araştırma bulgusu vardır (Suh ve Traiger, 1999; akt. Yılmaz, 2009: s. 112). Öğretmenler değerleri kendi rollerinin bir bölümü olarak göstermek istemeseler bile; öğrenciler, öğretmenlerinin değer yargılarından mutlaka etkilenirler (Halstead ve Taylor, 2000; akt. Yılmaz, 2009: s. 112). Etkili bir değer eğitiminde ana konulardan birisi öğretmenin rolüdür. Bütün öğretmenler, denetimleri altındaki öğrenci davranışlarını kontrol etmek için ahlaki sorumluluğa sahiptir. Öğretmen sınıfta neyin iyi neyin kötü olduğunu öğrenciye göstermelidir. Öğretmenin bunu yaparken örnekler verme, öğrencilerin davranışlarını onaylayıp onaylamadığını işaret ederek, sebeplerini açıklaması sorumluluğunun gereğidir. Yapılan araştırmalarda bu durumu destekler niteliktedir. Yetişkin insanların yüzde 78'i öğretmenlerin öğrenciler için iyi bir örnek olduğunu düşünmektedirler (Akbaş, 2009: s.404). Ancak öğretmenin, kendisinde öğretim faaliyetlerinde uygulanması istenilen değerler yoksa ya da bu değerlerin öğrencilere nasıl kazandırılacağını bilmiyorsa; öğretmen değerler eğitimi alanında, öğrencilere iyi bir model değil aksine öğrencilerde

bulunan mevcut değerlerin körelmesine ve hatta ortadan kalkmasına sebep olabilecek bir modeldir (Yazıcı, 2006: s. 506).

Değerler eğitimi/ öğretimi aşamasında, aşağıda verilen tavsiyelerin dikkate alınması öğretmenlerden kaynaklanabilecek olumsuz etkilerin en aza indirilmesini sağlayabilir:

- a- Öğrencinin bilgisi, davranışı ve hisleri üzerine odaklanarak eğitim faaliyetlerini yürütmek, b- Şeref, onur, erdem ile ilgili örnekler kullanarak içerik seçimi ve değerlerin yansıtılmasını cesaretlendirmek, c- Alıntılar, sözler kullanmak, d- Öğrenciler için açık iletişim, tutarlılık, içtenlik ve yüksek beklentiler sağlamak, e- Öğrencileri toplumsal hizmetlerde bulunmaya teşvik etmek, f- Öğrencilerin heterojen gruplarda müşterek bir şekilde işbirliği yapmalarını sağlamak, g- Etik, ahlaki olmayan ve saygısız davranışları düzeltmek, h- Öğrencileri uğraştıracak, özen gerektirecek işlerde ve erdemli davranışlar sergilediklerinde övgü veya takdir yoluyla onları desteklemek, i- Pozitif kişisel örneklerle iyi bir model olmak, j- Öğretmek, vaaz vermemek (Titus, 1994; akt. Yazıcı, 2006: s. 505).

Öğretmenin, çalışmak için seçtiği konular, konuyu anlatışı, kullandığı metotlar, sınıfı organize etme tarzı, öğrencilere nasıl davrandığı, kendi değerlerini ve değer tercihlerini yansıtır. Bu noktada öğretmenin, dersi işlerken kullandığı yöntem ve teknikler, istenilen değerlerin, öğrenciler tarafından özümsemesini kolaylaştırır. Derslerde değer eğitimi gerçekleştirilirken en çok kullanılacak yöntem ve teknikler ise: Tartışma temelli yaklaşım ve öğrenci merkezli aktif öğrenme stratejileri ile drama, proje çalışması, uygulamalı aktiviteler, işbirlikli öğrenme, grup çalışması, öğrenciler tarafından yönetilen araştırmalar, eğitsel oyunlar ve konu günleri olarak sıralanabilir (Halstead, 1996; akt. Yazıcı, 2006: s.506).

Dilmaç'a (2002) göre ise; Grupla yapılan etkinlikler sayesinde tüm insani değerler geliştirilebilir. Örneğin; oyunların, piyeslerin, sanatın, zanaatın, tartışmaların, bilmecelelerin ve diğer birçok etkinliğin kullanımı bunu sağlayabilir. Çocukların yetenek ve ilgi alanları, yelpazesi sınırlı olmadığından, belirli bir mesaj aktarmak için yüzlerce durum yaratabilir. Grup çalışması aynı zamanda normalde sessiz, suskun olan çocuğun da

bir katkıda bulunmasını sağlar. Çocukların amacı olan etkinlik çerçevesinde bir arada olduklarının ve birlikte öğrendiklerinin farkına vardıklarında ‘bütünlük’ duygusu üretilmiş olacaktır.

Her düzeydeki eğitim kurumu, öğrencilerine iyi tercihler yapabilmek için ortam hazırlamalıdır. Bir toplumun geleceği iyi yetişmiş ve sağlam karakterli insanlara bağlıdır. Okul öncesi eğitimin de giderek zorunlu hale gelmeye başladığı göz önüne alınırsa, okulun etki alanının daha fazla genişlemesine bağlı olarak değerler eğitiminin de en etkili ve sistemli okul şartlarında yürütülmesinin önem kazandığı bir dönemde yaşadığımız görülmektedir.

2.4. Değer Eğitimi Yaklaşımları

Çocuklar içinde buldukları grupta hangi davranışın iyi ve doğru ya da kötü ve yanlış olarak algılandığını ve insanın bunları gerçek hayatta nasıl yaşadığını öğrenmek ve yaşamak zorundadır.

Değer eğitimi ile ilgili çalışmalar yapmış ve değer açıklama yaklaşımının öncülerinden olan Kirschenbaum (2000), günümüze kadar değer eğitiminde dört önemli yaklaşım yaşandığını belirtir. Bu yaklaşımlar değer gerçekleştirme (values realization), karakter eğitimi (character education), ahlak eğitimi (moral education), vatandaşlık eğitimi (citizenship education)dir. Bu genel yaklaşımların dışında etik eğitimi, sosyal beceri eğitimi, demokratik değerler eğitimi, empatik ve eleştirel düşünce eğitimi, değer sınıflama, değer açıklama gibi farklı uygulamalar da vardır. Bunlar birbiriyle ilişkili yaklaşımlardır.

Aşağıda bu yaklaşımların bazıları açıklanmıştır;

2.4.1. Değer Aşlamak Değeri Telkin Etmek (Inculcation)

İnsan davranışlarına şekil vermek amacıyla kullanılan en eski yöntemlerde biri olan telkin, bir şeyi gerektiği kadar söylemek, aşlamak, belletmek anlamı taşır. Telkin

yaklaşımı değer eğitiminde geleneksel yaklaşım olarak kabul edilir (Kirschenbaum, 1992; akt.: Tokdemir, 2007).

İnsanlık, tarih boyunca, genç kuşağın davranışlarına şekil vermek amacıyla telkin ve öğüt yöntemini kullanmıştır. Bu yaklaşımda yeterince söyler ve gösterirseniz insanlar sonunda sizin istediğiniz gibi davranacaktır varsayımı vardır.

Değerlerin öğretimini ve arzu edilen davranışlar için tutarlı desteklerin sağlanmasını içerir. Bu yaklaşımın temel çıkış noktası, devamlı ve kalıcı değerlerin öğrencilere telkin edilmesi bir başka ifadeyle aşılmasıdır (Sulh ve Traiger, 1999: akt. Yazıcı, 2006: s. 508).

Yetişkinlerin çocuklara değerleri doğrudan öğretmesine dayalı olan yaklaşım; saygı, dikkat, uyum, adalet, doğruluk gibi temel değerlerin öğretilmesinde kullanılmıştır. Empoze etmeye dayalı olan yaklaşım, özellikle ilköğretim aşamasında kullanılır. İlköğretimde okuma parçaları, hikâyeler, yaşanmış olaylar gibi aktivitelerle uygulanabilecek olan bu yaklaşım yetişkinlerde ise doğrudan değeri telkin yoluyla uygulanabilir (Eyler, 1989; akt. Tokdemir, 2007).

Velilerin telkin ve öğüt yöntemini başarılı bir şekilde kullandıkları, ancak öğretmenlerin bu yöntemi kullanması durumunda başarı sağlanmadığı ifade edilmektedir. Veliler bu yöntemi kullanırken, çocukların değerlerine ilişkin açıklamalar ve düzenlemeler yapabilir. Çünkü veliler çocuklarının doğumundan itibaren yanındadır. Öğretmenler ise yılda 180 gün ya da daha az birliktedirler. Bu nedenle okullarda bu yöntemi etkili kullanmak için gerekli zaman ve yakın ilişkinin olmadığı söylenebilir. Ordu, izcilik ve dini kurumlar ise başarıyla bu yöntemi kullanmaktadır. Bu kurumlarda yöntemin kullanılmasında yeminler, marşlar ezberlenmekte ve önemli insanların yaşamları incelenmektedir. Bu yöntemin okulda kullanılmasında ise ilham verici hikâyeler okuma, öğretmenler tarafından anlatılan ahlaki durumları dinleme, törenlere katılma ve halka hizmet organizasyonlarında bulunma gibi etkinliklere yer verilir (Akbaş, 2009: s. 405).

2.4.2. Değer Açıklamak (Values Clarification)

Raths (1966) tarafından ileri sürülen bu yaklaşım, öğrencilere rasyonel düşünme ve sahip oldukları duyguları gözden geçirmeleri ile kendi değerlerinin farkında olmalarını sağlamada yardımcı olur ve böylece öğrencilerin kendi değerlerini karar verme yoluyla içselleştirmeleri sağlanır (Fernandes, 1999; akt. Yazıcı, 2006: s. 509).

Değer açıklama yaklaşımı, bireyin değerlerinden hareketle karar almasına ve kararlarını uygulamasına yardımcı olma amacındadır. 1960-80 yılları arasında insanlar kendi duygu, inanç ve değerlerinin farkına varması amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşım yaşam becerileri eğitimi olarak da anılır. Değişen dünyada gencin yaşamının tümünde ona rehberlik edecek bilgi, beceri ve duyguları öğrenmesine yardım eder.

Bu yaklaşım, bireyin hayatını nasıl yaşayacağı, seçimlerinde ve karar alırken nasıl davranacağı ve aklına gelen soruların cevaplarını nasıl vereceğini bilmesi için kendi değerlerini açıklığa kavuşturmak, bireyin kendi değerlerini açık bir şekilde anlamasını sağlamak ve dayatma yapmadan değer kazandırılmasını sağlamak için kullanılabilir (Akbaş, 2009: s. 406).

Değer açıklama insanların kendi değerlerini anlamalarına yardım eder. Eğer insanlar değerlerini anlar ve açıklarlarsa davranışlarını da değiştireceklerdir. Bu insanların daha az tutarsızlık, karışıklık ve ilgisizlik yaşamalarını da sağlayacaktır.

Değer açıklama yaklaşımının dört temel ögesi vardır. Bunlar:

1. Hayata Odaklanma: İnsanların dikkatlerinin kendi hayatlarına ve değerlerine odaklanması,
2. Kabullenme: Değer açıklayan kişi başkalarının durumlarını yargılamaksızın kabullenmelidir,
3. Daha Fazlasını Yansıtmaya Davet: Sadece başkalarının durumlarını kabullenme değil, onların da kendi değerlerini yansıtmasını sağlama, onları cesaretlendirme durumu,

4. Kişisel Gücü Arttırma: Değer açıklama, düşünce ve değer açıklamanın yanı sıra kişisel gelişimi de arttırır (Leming, 1997; akt. Tokdemir, 2007).

Değer açıklama yaklaşımının okullarda kullanılmasını öneren Simon ve arkadaşları günümüz gençlerinin daha çok seçimle karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. Bu yaklaşımın kullanılması ile gençlerin otorite, çalışma, arkadaşlık, para, cinsellik, din, siyaset, boş zaman, okul gibi konulardaki karışıklık ve değer çatışmalarının azalacağını ifade etmişlerdir. Bu yaklaşımda değerler empoze edilmeden, üç temel basamakta kazandırılır (Akbaş, 2009: s. 406).

Değer açıklamanın üç aşamada yedi basamağı vardır. Bunlar:

2.4.2.1. Seçme (Choosing)

Değer açıklamanın ilk aşamasını oluşturur.

1. Özgür bir şekilde seçim yapma,
2. Alternatiflerden seçim yapma,
3. Alternatiflerin sonuçlarını düşünüp değerlendirdikten sonra seçim yapma.

Birey, kendi yaşantısından hareketle değerleri seçer. Değer seçimi sırasında seçilen her düşünceye saygı gösterilir.

2.4.2.2. Ödüllendirme (Prizing)

1. Ödüllendirme, değer verme, değerli olduğu düşünülen şeyleri ödüllendirme,
2. Seçilen değeri topluma yansıtma, seçilen değeri açıkça söyleyebilme.

İlk aşamada seçilen değerlerin içselleştirme sürecini kapsar.

2.4.2.3. Hareket (Acting)

1. Hareket, seçilen değerlerle bir şeyler yapma,

2. Değerlerle uyumlu hareketleri tekrar etme, değerlerle uyumlu yaşam biçimi benimseme (Kischenbaum, 2000; Leming, 1997; akt. Tokdemir, 2007).

Son aşamada ise birey, içselleştirdiği değerleri yaşamına yerleştirir. Böylelikle değer kazanma süreci tamamlanmış olur.

Değer açıklamada amaç, öğrencilerin oluşturdukları değerleri açıklamaları ve bu süreç içinde yeni değerler kazanmalarınıdır. Yukarıda verilen basamaklar sürecinde bunların gerçekleşmesi ve öğrencilerin yeni değerler kazanması mümkün olabilir.

Ryan ve Anda'ya göre, değer açıklaması tüm yaş seviyelerinde ve konularda kullanılabilir. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenler grupla çalışmaya önem verirler. Uygulama sırasında her düşünceye saygı gösterir ve belli değerleri empoze etmeden öğrencilerin değerlerini açığa vurmalarını teşvik ederler. Öğretmen öğrencilerin değerlerine ilişkin açıklama yaparken, kendi doğru cevabını önermemeli, eleştirme ve ahlaki hale dönüştürme yapmamalıdır. Bu yaklaşım değerlerin içeriğinden çok değerlerin oluşma süreciyle ilgilenmiştir.

Naylor ve Diem'e (1987: akt. Yazıcı, 2006) göre bu yaklaşım, aşağıda verilen bazı olumsuz özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu olumsuzluklar:

- a- Ahlaki ve ahlaki olmayan değer konuları arasındaki farkları açıklamada başarısızdır.
- b- Ahlaki göreceliliği ilerletme eğilimindedir.
- c- Değer açıklama yaklaşımı aile ve öğrenci mahremiyetini ortadan kaldırır.
- d- Değer açıklama yaklaşımında öğretmen bir terapist rolü üstlenir.

Sonuç olarak öğretmen sınıf içinde ve dışında öğrencilerin kendi seçim ve değerlendirmelerinin bilinçli olarak geliştirmeleri için fırsatlar sunar. Yaklaşım bütün bu özellikleri yanında, açıklama sorularının öğrencinin kişisel mahremiyetine bir saldırı olduğu ve okullara bireyciliğin girmesine neden olduğu yönünde eleştiriler yapılmaktadır (Akbaş, 2009: s. 406).

2.4.3. Değer Analizi

Değer analizi yaklaşımında, değer soruları üzerinde duygusal olmadan, akılcı, mantıklı, gerçekçi ve sistematik bir şekilde çalışılır. Bu yaklaşımda öğrenciler bir pozisyon alır, yargılar, alternatif ve muhtemel sonuçlar ortaya atar.

Empoze edilen değerlere karşı olarak ya da sadece onları açıklayarak, değerler konularını analiz etmeyi ve değerler kriterleri ile uygun biçimde hüküm vermeyi sağlar. Değer analiz yaklaşımı, ahlaki gelişme yaklaşımında mevcut olan kişisel ahlaki ikilemlerden ziyade öncelikle sosyal değerlerle ilgilenir (Citation, 2004: akt. Yazıcı, 2006: s. 508).

Değer analizi yaklaşımında sekiz aşama vardır. Bunlar;

1. Problemin tanımlanması, 2. Problemin ve alternatif yolların açıklanması, 3. Her alternatifle ilgili kanıtlar toplayarak sonucun tahmin edilmesi, 4. Kanıtların değerlendirilmesi ve uzun vadeli sonuçların öngörülmesi, 5. Oluşacak durumun yeniden tanımlanması, 6. Her durum için mümkün olan sonucun değerlendirilmesi ve açıklanması, 7. Alternatifler arasından birini seçme, 8. Seçilen öneri doğrultusunda karar alma.

Öğrenciler bütün yeterlilikleri kazanana kadar, her bir aşamayı uygular. Değer analizinde de birçok basamak öğretmenin soracağı sorulara bağlıdır. Yeterli zaman ayrıldığında ve özetlemeye yer verildiğinde başarıyla uygulanabilir (Akbaş, 2009: s. 407). Bu yaklaşım değer açıklama yaklaşımına benzese de ondan farklı olarak kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi aşamalarını içermektedir. Bu yaklaşım bu yönüyle de problem çözme yöntemine de benzer.

2.4.4. Karakter Eğitimi (Character Education)

Karakter, gözlemlenebilir iyi ilişkiler geliştirmek ve iyi işler yapmakla alakalıdır. Erdem, mantıklılık, dürüstlük, doğru otoriteye itaatkârlık, iyi bir mizah anlayışına sahip

olmak gibi beceriler karakter kavramı içerisinde yer alır (Leming, 1997: akt. Tokdemir, 2007).

Kişinin karakterini hangi değerlere sahip olduğu veya olmadığı belirler. Bireyin karakter açısından gelişimi konusunda ailenin yanı sıra çocukların zamanlarının büyük bir kısmını geçirdikleri eğitim kurumlarının önemli sorumluluk ve görevleri olduğunu daha önce söylemiştik. Bu nedenle okullar değerleri belirleme konusunda özgür değillerdir. İlgili ders müfredatı, konuları ve malzemeleri aracılığıyla dolaylı yollardan, bu programın içine yerleştirilen değerler müfredatı, okulun program ve politikasını belirlemelidir. Dolayısıyla okulun temel sorumluluğu çocuğu yalnızca akademik anlamda başarılı yetiştirmek değil, aynı zamanda iyi bir insan olarak vatanına, milletine, yaşadığı dünyaya yaraşır biçimde yetiştirmektir.

Okulda uygulanan karakter eğitiminin hedefleri, öğrencilere toplumsal değerleri öğretmek ve iyi davranış alışkanlıkları kazandırmak, öğrencilerin olumlu davranışlarını ödüllendirmek ve ahlaki muhakeme becerilerini geliştirmektir (McDonnell, 2001: akt. Ekşi ve diğerleri, 2010: s. 179). Dolayısıyla karakter eğitimi, evrensel ve toplumsal birtakım değerlerin okul yaşamına sistemli olarak yerleştirilmesi sürecidir. Karakteri oluşturan değerlere doğuştan sahip olunmaz. Çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkında açık bir fikre sahip olarak dünyaya gelmez. Onun nasıl bir insan olacağı, doğduktan sonraki yaşam tecrübelerine bağlıdır. Okullarda doğru ve bilinçli bir karakter eğitimi bu yüzden önemlidir (Montagu, 2000: akt., Ekşi ve diğerleri, 2010: S. 179).

Leming (1997)'e göre; karakter eğitiminde, hararetle tavsiye etme, model olma, ders verme, yazma, medya gösterileri, başkalarına yardım etme gibi erdemli davranışlar, uygun davranışla ödüllendirme vb. birçok öğretme aktivitesi kullanılabilir. Öğretmenler karakter eğitimine uygun öğretme aktivitesini seçebilirler. Karakter eğitiminde öğrencilerin kendi değerlerini oluşturmalarına ve geliştirmelerine ise önem verilmez.

Lickona (1991)'ya göre, karakter eğitimi için okulda kullanılacak on iki strateji vardır. Bunların üçü okulu, dokuzu sınıf içi etkinlikleri kapsar.

Bu stratejilerden tüm okulu kapsayanlar,

- a- Öğrencileri sınıfın dışında da koruma ve önemseme, b- Okulda pozitif bir değerler kültürü yaratma, c- Çevreyi de karakter eğitiminin bir parçası olmaya davet etme,

Öğretmenlerin sınıflarda kullanabileceği karakter eğitimi stratejileri;

- a- Etik kılavuz, bakıcı ve model olarak öğretmen, b- Herkesin birbirine saygı duyduğu ve birbirini önemseydiği bir sınıf ortamı yaratmak, c- Ahlaki disiplini sağlamak, d- Değerleri eğitim programının bir parçası olarak öğretmek, e- Kubaşık (iş birliğine dayalı) öğrenmeyi kullanma, f- Okuma, yazma vb. etik değerler hakkında bilişsel boyutu geliştirme, g- Çatışma yöntemini öğretme.

Karakter eğitiminin uygulandığı okullarda okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve velilerin izlenimleri genelde olumludur. Okul yöneticileri, karakter eğitimi sonrasında velilerle ilişkilerin iyileştiğini, velilerin okula katılımının arttığını, hem çalışanlar hem de öğrenciler arasında görülen problemlerin azaldığını ve akademik anlamda test sonuçlarının yükseldiğini belirtmiştir. Öğretmenler daha az disiplin probleminin görüldüğünü, daha hoş bir sınıf atmosferinin oluştuğunu ve öğrenme ortamının iyileştiğini aktarmışlardır. Veliler ise çocuklarının evdeki davranışlarının olumlu yönde değiştiğini ve daha iyi öğrenci haline geldiklerini söylemişlerdir (Dotson ve Wisont, 2001: akt., Ekşi ve diğerleri, 2010: s. 179). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, karakter eğitimiyle birlikte okullarda öğrenciye, yaşantılarında onlara faydalı olacak davranış eğitimi verilmenin yanı sıra, öğrencilerin okul sürecinde de bu eğitimi davranışa dönüştürmeleri sağlanarak okul içindeki ortama da olumlu anlamda katkı sağladığı görülmektedir.

2.4.5. Ahlaki İkilem (Moral Dilemma)

Ahlak, bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları, davranış biçimleri ve kurallardır (TDK, 2007).

Ahlaki muhakeme yaklaşımı, Piaget ve Kohlberg'in bilişsel muhakeme, bilişsel düşünme, değer ikilemleri ve karar verme süreçleri ile ilgili çalışmalarına dayanır (Fernandes, 1999: akt., Yazıcı, 2006: s. 509).

Kohlberg, ahlak eğitiminin amacını ahlakta üst seviyelere ulaşmak ve buna bağlı olarak sağlamak olarak görmektedir. Bunun için belli değerleri aktarmak değil, akıl ve mantığı harekete geçirmek, okulun ve eğitim programının görevi olarak görülmüştür. Yapılacak eğitim belli bir dersin konusu ve içeriği değil, bütün okulun görevi ve özelliği olmalıdır (Çileli, 1986: s. 24). Yani, Kohlberg ahlak eğitiminin sadece ders içeriğine göre, ders içinde değil, okul yaşamının bütününe yayılması görüşündedir.

Kohlberg, üç evreden oluşan ve her evrenin iki aşamadan oluştuğu bir ahlaki ikilem yaklaşımı ortaya koymuştur. Bu evreler aşağıda verilmiştir:

2.4.5.1. Gelenek Öncesi Evre

Otoritenin gücü göz önüne alınarak oluşmuş değerlere ya da hareketlerin sonuçlarına dayalı ahlaki yargıları içerir. Bu düzeyde cezadan kaçınma ve ödülleri almaya çalışma vardır. Bu evre iki aşamadan oluşur.

- a- Birinci Aşama (4- 6 yaş): Cezadan kaçınmak için soru sormaksızın otoriteye itaat etme ve ödül kazanma ön plandadır. Ödül getiren ve cezadan kurtaran davranışlar doğru ve iyi olarak görülür. Bu aşamada çocuğun isteklerinin yerine gelmesi ve zevk duyması ön plandadır.
- b- İkinci Aşama (6- 9 yaş): Kişisel ihtiyaçları tatmin etmek için çaba sarf etme ve çıkara dayalı bir alışveriş söz konusudur. Dolayısıyla bu aşamaya 'değiş tokuş aşaması'da denir. Çocuk bu aşamada başkaları ile alışveriş, karşılıklı fayda sağlama esasları üzerine ilişki kurar. Basit anlamda adil olanı sorgulamaya başlarlar.

2.4.5.2. Geleneksel Evre

Başka kişilerin ve grupların ihtiyaçlarını dikkate alır. Geleneksel değerler benimsenir. Bu evrede ahlaki yargılar, diğerlerine sadakat düşüncesi vardır. Çocukların okula başlama süreçlerinde ortaya çıkan evredir. Dolayısıyla bu evrede çocuklar bazı durumlarda gelenek öncesi evreye kayabilirler. Bu düzeyde toplumsal kurallar önemlidir ve kurallara uyulması gerekir. Bu evre kendi içinde iki aşamaya ayrılır;

- c- Üçüncü Aşama (9- 15 yaş): bu aşamada kişiler arası uyum önemlidir, başkalarının onayının önemli olduğu aşamadır. Bu evrenin amacı iyi olmaktır. Hem kendi hem de başkalarının gözünde 'iyi insan olma' arzusu yatar. Kardeş, arkadaş, anne- baba gibi belirli kişilerin beklentilerine uygun davranmak doğrudur. Çünkü bu evrede birey, içinde bulunduğu grup tarafından onaylanmak ister. Güveni, bağlılığı, minnettarlığı korumak için grubun dışına çıkmak istemez. Çocuklar kendilerine göre kurallar oluşturup bu kurallara sadık kalırlar.
- d- Dördüncü Aşama (15- 18 yaş): Kurulu sosyal düzen eleştirilmeden kabul edilir. Bu evrenin amacı, toplumsal düzenin korunmasıdır. Toplumsal sözleşme evresi, kanun ve düzen aşaması olarak da bilinir. Herkesin görevini yapması, kurallara uyması önemlidir.

2.4.5.3. Gelenek Ötesi Evre

Bu evrede evrensel geçerliliği olan ahlak kuralları, evrensel değerler ve hukuki anlaşmalar korunur. Ahlaki ilke ve değerler, bunları ortaya koyan kişi veya gruplardan bağımsız olarak tanımlanır. İki aşamadan oluşur;

- e- Beşinci Aşama (18- 20 yaş): Bu aşamada doğru davranış, insan hakları ve toplum yararı gözetilerek toplum tarafından incelenip kabul edilmiş ilkelere uymaktır. Burada toplumsal uzlaşmazlığı önlemek için konmuş kurallara uyulur. Yasa ve düzen insanın iyiliği için vardır.
- f- Altıncı Aşama (20 yaş üzeri): Evrensel değerler aşamasıdır. Toplumsal kurallar geride bırakılır ve evrensel değerler çerçevesinde kararlar verilir

Ahlaki ikilem yaklaşımında öğrencilere ikilem içeren örnekler verilir ve öğrenciler bu örnekler üzerinde kendi değer yargılarına göre tercihte bulunarak ikilemleri çözerler. Önemli olan tüm öğrenciler ve yetişkinler için kullanılabilir olan yaklaşımda ikilemlerden hangisinin seçildiği değil, seçim yaparken nelere dikkat edildiği, neden o tercihin benimsendiğidir (Leming, 1997: akt., Tokdemir, 2007).

2.5. Türkçe Eğitimi ve Değer

Yeni yetişen bir insan için hangi davranışların doğru, hangi davranışların yanlış olduğu, bir insanın hayatını hangi temel değerlere yönlendirmesi gerektiği okul ders programlarında doğrudan veya dolaylı olarak yer almaktadır. Bu çerçevede değerlerin öğretimi dünyanın her yerinde okul eğitiminin amaçları arasında bir şekilde bulunmaktadır (Aydın, 2010).

Değerlerin öğretiminin rastlantılara bırakılmaması gerekir. Bu nedenle öğretim işi sistemli ve özenli bir şekilde okullarda gerçekleştirilmelidir. Okullar, toplumsal bir varlık olan insanın, o toplumun bir parçası olması yani toplumsallaşması için gerekli olan sürece katkıda bulunan kurumlardır. Değişen dünya düzenine ait olduğu toplumun değerlerini benimseyen, koruyan aynı zamanda evrensel değerlere de sahip olan bireylerin yetiştirilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Kişilik gelişiminin şekillendiği ilköğretim döneminde, kendinden farklı özellik ve kültürlere sahip, bireylere hoşgörü ile yaklaşılması sağlıklı bir birey ve sağlıklı, huzurlu bir toplum için vazgeçilmezdir. Bu nedenle eğitimde değerlerin kazandırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması, öğretim programlarının bu anlayış doğrultusunda hazırlanması ve okullarda da öğretimin titizlikle gerçekleştirilmesi gerekir (Kolaç, 2010: s. 194).

Türkçe derslerinde değer eğitimi edebi eserler aracılığıyla verilmektedir. Edebi eserler de insanları çeşitli açıdan eğitmek amacıyla yazılmıştır. Derslerde edebi türlerin eğitici özelliğinden ve sanatsal yönünden yararlanılır. Çünkü edebi ürünler yaşamı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda yaşamı biçimlendirir. Böylece okuyucuları dolayısıyla da toplumu etkiler (Kavcar, 1982: s. 5).

Bu bağlamda aşağıda Türk Milli Eğitim Sisteminin genel amaçları ve Türkçe eğitiminin genel amaçları verilmiştir.

2.5.1. Türk Milli Eğitim Sisteminin Amaçları

2.5.1.1. Genel Amaçlar

Türk Milli Eğitimi'nin genel amacı, Türk Milleti'nin bütün fertlerini;

- 1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesi bulunan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;*
- 2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişkin bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;*
- 3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirmek, gerekli bilgi, beceri, davranış ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak (1739, s.Türk Milli Eğitim Temel Kanunu).*

2.5.2. Türkçe Dersi Öğretim Programının Genel Amaçları

İlköğretim okullarında Türkçe öğretiminin amacı, Milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak şu şekilde sıralanabilir;

Öğrencilerin;

1. *Dilimizin, milli birlik ve bütünlüğümüzün temel unsurlarından biri olduğunu benimsemeleri,*
2. *Duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmeleri,*
3. *Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmaları,*
4. *Seviyesine uygun eserleri okuma; bilim, kültür ve sanat etkinliklerini seçme, dinleme, izleme, alışkanlık ve zevk kazanmaları,*
5. *Anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz- sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirmeleri,*
6. *Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri,*
7. *Yapıcı, yaratıcı, akılcı, eleştirel ve doğru düşünme yollarını öğrenmeleri bunları bir alışkanlık haline getirmeleri,*
8. *Bilgiye ulaşmada kitle iletişim araçlarından yararlanmaları, bu araçlardan gelen mesajlara karşı eleştirel bakış açısı kazanmaları ve seçici olmaları,*
9. *Türk ve dünya kültür sanatına ait eserler aracılığıyla milli ve evrensel değerleri tanımaları,*
10. *Hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olmaları ve çözüm üretmeleri,*
11. *Milli, manevi, ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2005).*

2.5.2.1. İlköğretim Türkçe Dersi (6- 8. Sınıflar) Öğretim Programında Değerler

Türkçe Öğretim Programının temel yaklaşımında:

'Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle, araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık haline getiren, estetik zevki kazanmış ve milli değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.'

Şeklinde ifade edilmiştir. Programın temel yaklaşımına bakıldığında milli değerlerin aktarımına vurgu yaptığı görülmektedir.

Programın genel amaçlarında (MEB, 2005):

Gençlerin,

Madde 9: Türk ve dünya kültür sanatına ait eserler aracılığıyla milli ve evrensel değerleri tanımaları,

Madde 10: Hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olmaları ve çözüm üretmeleri,

Madde 11: Milli, manevi, ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır.

Programda öğrenme alanları ve kazanımların sınıflara göre dağılımları bölümlerinde (MEB, 2005):

'Milli ve evrensel kültür değerlerini fark eder.'

'Okuduğu metinlerdeki milli ve evrensel kültür değerlerinin hayatla ilişkisini sorgular'

Dinleme becerisi ile ilgili 6, 7 ve 8. sınıflarda tekrarlanan kazanımlarda (MEB, 2005):

'Dinlediklerinde / izlediklerinde milli ve evrensel değerleri fark eder.'
'Dinlediklerinde/ izlediklerinde geçen milli ve evrensel değerlerin hayatla ilişkisini sorgular.'

Okuma metinlerinde bulunması gereken özellikler içinde (MEB, 2005):

Madde 2: Metinlerde milli, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.

Madde 3: Metinlerde siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.

Madde 5: Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.

Madde 16: Metinler, öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.

Dinlenecek/ izlenecek materyallerin içeriğinde bulunması gereken özellikler arasında (MEB, 2005):

Madde 2: Metinlerde milli, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.

Madde 3: Metinlerde siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.

Madde 4: Öğrencilerin sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek cinsellik, karamsarlık, şiddet vb. öğeler yer almamalıdır.

Madde 5: Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.

Madde 12: Öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programında ana ve alt temalara bakıldığında milli ve evrensel değerlere vurgu yapıldığı görülmektedir. Hak ve özgürlükler, insan sevgisi, yardımlaşma, komşuluk gibi değerlere ana ve alt temalarda yer verilmiştir. Bunlardan hareketle, Türk Milli Eğitim Sistemi'nin ve Türkçe Öğretim Programı'nın amaçlarına paralel olarak Türkçe dersinin ortak kültür ve değerlerimizi geleceğe aktarmada büyük payı olduğu söylenebilir.

2.6. Ziya Gökalp'in Hayatı

Mehmet Ziya Gökalp, 23 Mart 1876'da Diyarbakır'da doğmuştur. Babası, Mehmet Tevfik Efendi, annesi Zeliha Hanım'dır. Ziya Gökalp'in anne ve baba tarafları çevrecek iyi tanınmış insanlar olup soyca Türk'türler (Tanyu, 1981: s.8).

Ziya Gökalp'in ataları, Diyarbakır'ın kuzeybatısında bir kasaba olan Çermik'ten gelmişlerdir. Gökalp'in siyasi karşıtları, kendisinin kürt asıllı olduğunu, bu nedenle Türkçülükle ilgili düşüncelerinde samimi olmadığını dile getirmişlerse de o, İstanbul'a ilk ayak bastığı andan itibaren 'Türkçülüğü duyduğunu' söylemiş, kişinin ulusunun etnik kökenlerden çok eğitimin belirlediğini belirtmiştir (Heyd, 1979:25: akt. Uçak, 2008).

Her insan içinde yaşadığı toplumun ve zamanın düşüncelerini yansıtır. Ziya Gökalp'in yaşadığı döneme bakıldığında; çocukluk döneminin imparatorluğun en sıkıntılı zamanlarına, yetişkinlik döneminin de Cumhuriyet'in kuruluş zamanlarına rastladığı görülmektedir. Kuşkusuz bu zamanların Ziya Gökalp'in düşüncelerinin şekillenmesinde etkisi büyüktür.

Ziya Gökalp, eğitimine Memedin Mescidi'ndeki Elifba ve Amme cüzleriyle başlamış, oradan Mahalle Mektebi'ne geçerek Kur'an-ı Kerim'i ve yazıyı öğrenmiş, daha sonra da 1886 yılında Askeri Rüstüyesine girmiştir. Okul hayatı boyunca, çok fazla konuşmadığı, sorulan sorulara bazen bilmediğinden bazen de çekindiğinden cevap vermediği için çoğu kez hocaları tarafından tembel bir öğrenci olarak tanınmıştır (Erişirgil, 1984: s.25). Askeri Rüştiye'nin son sınıfında iken babası, Mehmet Tevfik Efendi ölmüştür. Babası öldükten sonra eğitimine İstanbul'da devam etmek isteyen Ziya, buna olanak bulamayınca 1891 yılında sınava girerek Mekteb-i İdadi'nin ikinci sınıfına girmiştir. Bu arada, Ziya'nın, Malatya Mahkeme Ceza Reisliği'nden emekliye ayrılarak Diyarbakır'a dönen amcası, Müderris Hacı Hasip Efendi, Mehmet Ziya'ya İslam felsefesini, doğunun düşüncesini anlatmaya çalışmış; Arapça ve Farsça'sını ilerletmesine de yardım etmiştir. Ziya, böylelikle Doğu felsefesini incelemeye başlamıştır. Bu yıllarda onun fikir hayatına önemli tesiri dokunacak olan kişilerden birisiyle daha, Doktor Yorgi ile tanışacaktır. Doktor Yorgi'nin asıl mesleği doktorluk olmakla birlikte, İdadi Mektebi'nin tabii öğretmenidir. Fransız edebiyatına ve felsefesine çok meraklıdır

(Erişirgil, 1984: s. 36). Ziya Gökalp, Yorgi Efendi'nin Yunan felsefesi hakkındaki bilgilerinden faydalanmıştır. Ziya Gökalp'in Yorgi ile ilişkisi, Ziya'da ileriki yıllarda ilimle imanın çarpışmasına neden olacaktır. İdadi'nin dördüncü sınıfından beşinci sınıfa geçeceği dönemlerde, bir merasimde 'Padişahım çok yaşa' diye bağırılması gerekirken, Ziya'nın 'Milletim çok yaşa' diye bağırması üzerine hakkında soruşturma açılmıştır. Daha sonra türlü sebeplerle aslında Ziya'nın 'Padişahım milletle çok yaşa' dediği savunulmuş ve olay örtbas edilmiştir. Ama okul idaresi Ziya'nın ahlak notunda üç sayı indirmiştir. Ziya İdadi'ye devam ederken mektep beş yıldan yedi yıla çıkarılmış, aynı derslerin her sınıfa yayılmış olarak okunması istenmiştir. Ziya, bunu bir haksızlık olarak görmüş ve tasdiknamesini alarak okuldan ayrılmıştır (Tanyu, 1981: s.11).

Ziya, İdadi'nin son sınıfındayken fikir bunalımındadır. Dünyaya kötümser bakar ve sonu intiharla biten romanları çok beğenir. İçinde bulunduğu bu bunalımdan kurtulamaz ve intihara teşebbüs eder. Yıllar sonra kendisine sorulan 'Ziya Bey niçin intihar ettiniz?' sorusuna şöyle cevap verecektir:

'İdadi'nin son sınıfındayken geçirdiğim bir fikir bunalımının şiddetini şimdi hatırladıkça adeta ürperiyorum. Her şeyi karanlık görüyordum. Çocukluğumda yüreğimde uyandırılmış olan idealler sönmeye başlamıştı. Milletim için bir şey yapamaz hale geldiğimi sanıyordum. Dünya bana, insanın iradesi dışında dönüp giden bir dolap gibi geliyordu. Fakat böyle bir dünya görüşüne kalbim bir türlü razı olmuyordu, böyle olmamasını istiyordum. İnsanı sefil ve aciz bir tabiat oyuncağı olarak görmek beni kızdırıyordu. İnsanlara, gerçekte ise kendime acıyordum. Aklımın beni sevk ettiği kanaatle gönümün istedikleri arasındaki tezat beni cehenneme sürükledi. Sabaha kadar uyuyamadığım günler pek çoktu. O kadar zayıflamıştım ki, beni görenler hasta sanırlardı. Ben de kendi kendime hastayım sanıyordum. Gerçekte ise, hiçbir hastalığım yoktu, hatta maddi bir sıkıntım da yoktu. Tasavvufça düşünmenin verdiği alışkanlıkla 'hakikati kübra' dediğim, beni tatmin edecek gerçeği bulabilseydim, hiçbir derdim kalmayacaktı. O sıralarda Doktor Abdullah Cevdet, Diyarbakır'a geldi. Cesurdu, İstibdat idaresinin İslamıktan kuvvet aldığını, memleketin bütün sefaletinin geriliğinin sorumlusunun din olduğunu açıkça söylerdi. Kısa zamanda doktorun dinsizliği Diyarbakır'da yayıldığı için, amcam, onunla sıkı fıkı görüşmemi istemezdi. Buna rağmen bu aydın doktordan bir şeyler öğrenmeye çalışıp dururdum. Bir gün bana, doktor 'Atheisme' adlı bir kitap verdi. Onu okuyunca büsbütün sarsıldım. Kalbimdeki bütün inançların artık boşaldığını hissediyordum. Yine uykusun kaldığım bir günde arkadaşımın birinin verdiği silahı çektim; kurşun alnımın kemiğine saplandı...' (Erişirgil, 1984: s.37).

Ziya'nın intihar teşebbüsü Diyarbakır'da hemen yayılmış ve türlü dedikodulara vesile olmuştur. Kimileri Ziya'nın dinsizlikten intihar ettiğini, kimileri babasının ölümünü kaldıramadığını kimileri de amcasının kızıyla evlenmek istemediği için intihar ettiğini söylemişlerdir. Ziya, bu hal içerisinde artık Diyarbakır'da kalmak istememektedir. Öğrenimini devam ettirmek için İstanbul'a gitmek istemektedir. Ziya'nın Erzincan Askeri İdadi'sinde okuyan kardeşi Nihat Bey, Ziya'nın intihar teşebbüsünü öğrenince çok üzülmüştür, Diyarbakır'a gelir. Ziya ona, içinde bulunduğu hali ve İstanbul'a gitmek istediğini anlatır. Nihat Bey'i uğurlamak bahanesiyle kardeşiyle yola çıkan Ziya, daha sonra İstanbul'a okumak için gittiğinin amcasına mektupla anlatmıştır. Ziya, yanında çok az miktar parayla İstanbul'a gider. Parasız yatılı kalma ve okuma imkânı veren tek okul veterinerlik olduğu için Mülkiye Baytar Mektebi'ne yazılmıştır.

Mehmet Ziya o sırada, tıbbiyelilerin meşrutiyeti yeniden kurmak ve hürriyete ulaşmak gibi amaçlarla kurulan gizli bir cemiyete kaydolmuştur. Baytar Mektebi'nde Mehmet Akif Ersoy'la tanışmıştır. Ersoy, Ziya'nın kitaplara ve okumaya ne kadar düşkün olduğunu görmüş ve onun için şöyle söylemiştir: 'Bizde felsefeyi hazmetmiş adam arama... Ben baytar mektebinde talebe iken bir Diyarbakır'lı Ziya vardı, yalnız o felsefeden okuduklarını anlardı.' (Tanyu, 1981: s.18). Bu sırada Mehmet Ziya'nın amcası, ona Arapça ve Farsça öğreten, ona İslam felsefesini öğreten amcası müderris Hacı Hasip Efendi ölmüş ve tek kızı Vecihe Hanım'ın çok sevdiği yeğeni Mehmet Ziya ile evlenmelerini vasiyet etmiştir. Mehmet Ziya, 1895- 1896 yıllarında düşünce hayatında önemli bir yeri olan Hüseyinzade Ali ile tanışmıştır. Leon Kahon'u, Ahmet Vefik Paşa'nın 'Lehçe-i Osmanisi'ni ve Süleyman Paşa'nın 'Tarih-i Alem'ini incelemiş ve Türkçülükle ilgili ilk düşünceleri oluşmaya başlamıştır.

Mehmet Ziya, mektebe devam ederken diğer taraftan da o zamanlarda zararlı sayılan kitapları okumuştur. Tatillerde Diyarbakır'a giden Ziya, zaten göz hapsindeydi, burada 14 Temmuz 1898'de arkadaşlarıyla tevfik edilmişlerdir (Tanyu, 1981:s.20). Bir süre hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılmalarına rağmen göz hapsinden kurtulamamışlardır. Ziya, daha sonra İstanbul'a dönmüş, mektebe alınmamıştır. Abdülhamit aleyhinde yazdığı bir mektup yüzünden on ay hapse mahkûm edilmiştir, Ziya, mahkûm süresi bittiğinde polis nezaretindedir artık. Bunun üzerine çok fazla

seçeneği kalmayan Ziya, Diyarbakır'a dönmüştür. Daha önce ölmüş olan amcası Hasip Efendi'nin kızı Vecihe Hanım'la 28 Aralık 1990'de evlenmiştir. Böylece Hasip Efendi'nin vasiyeti de gerçekleştirilmiştir.

Maddi yetersizlik içinde olan Ziya, Hasip Efendi'nin kızıyla evlenince, amcası gayet zengin olduğundan ve amcasının tek evladı Vecihe Hanım olduğundan, geçim sıkıntısı çekmemiştir. Ziya'nın bu evlilikten, ölen çocukları hariç, Seniha, Hürriyet ve Türkan olmak üzere üç kızı olmuştur.

Mehmet Ziya, dokuz yıla yakın Diyarbakır'da kapalı bir yaşam sürmüştür. Kısa dönemler için yürüttüğü iki devlet görevi bir yana bırakılırsa, bu süre içinde çalışmamış, eşine babasından kalan mirası sayesinde bütün zamanını çalışmalarına ayırmıştır. Fransız felsefesini, ruhbilimini ve toplumbilimini yoğun şekilde incelemiştir (Heyd, 1979; akt. UÇAK, 2008). Ziya, Diyarbakır'da Peyman gazetesini çıkarmış fakat 31 Mart olayları yüzünden bu gazete kapanmıştır.

Ziya, 6 Eylül 1909'da Selanik'e gitmek üzere Diyarbakır'dan yola çıkmıştır. İttihat ve Terakki'nin azalığını seçilince de Selanik'e yerleşmiştir. Ziya, burada sosyoloji dersleri vermeye başlamış ve kısa zamanda öğrenciler tarafından sevilmiştir. Fikirlerini yaymak amacıyla 'Genç Kalemler' dergisini çıkarmıştır. Ömer Seyfettin, Aka Gündüz ve Ali Canip gibi isimleri etrafında toplamıştır.

Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla İttihat ve Terakki'nin merkezi de İstanbul'a alınmış, Ziya da başkente geçmiştir. O yıllarda ülkenin içinde bulunduğu durum malumdur, ülke sıkıntılı günler yaşamaktadır. 1918 Mütarekesi'nden sonra Genç Türklerin büyük bir kısmı ülkeyi terk ederken Gökalp, başkentte kalmayı ve üniversitedeki derslerini yürütmeyi tercih etmiştir. Müttefik kuvvetler İstanbul'u işgal etmiş, ardından Gökalp tutuklanmıştır. İttihat ve Terakki'nin diğer ileri gelen üyeleriyle birlikte askeri mahkemeye çıkarılmış ve Ermeni aleyhtarı kışkırtmalara katılmakla suçlanmıştır. Gökalp, Ermenilerin arkadan vurdukları Türklerle aralarında çıkan çatışma sırasında öldüklerini ileri sürerek kıyım söylentilerini reddetmiştir. Askeri mahkemenin kararıyla, bir İngiliz gemisiyle Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.

Sürgünde kaldığı süre boyunca Gökalp, makaleler yazmış, yanında bulunanlara konferans vermiştir. Sürgüneyken ailesine gönderdiği mektuplarla, çocuk eğitimine, aile hayatına, kadın eğitimine ne kadar önem verdiğini açıklamaktadır.

1921 yılında Yunanlıların bozguna uğratılmasıyla imzalanan Londra konferansı sırasında mübadele anlaşmasıyla serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılan Gökalp, bir süre Ankara'da kaldıktan sonra Diyarbakır'a geçmiştir. Kendini çalışmalarını adayan Gökalp, 1923 seçimlerinde Diyarbakır'dan milletvekili seçilmiştir.

Bu denli yoğun çalışmaya dayanamayan Gökalp, hastalanmış ama hastalığına teşhis konamamıştır. Hastalığı ağırlaşınca Fransız Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Hasta olduğu dönemde bile boş durmamış yazılarını yazmaya devam etmiştir. Ama tüm çabalara rağmen, 25 Ekim 1924 günü hayata gözlerini yummuştur. Atatürk; Gökalp'ın ölümüne üzülmüş, bir cenaze töreni hazırlanmasını ve İstanbul'da Sultan Mahmut Türbesi'ne gömülmesini emretmiştir. Cenazesi milli bir törenle ve çok sayıda öğrencisiyle Ayasofya Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra defnedilmiştir.

T.B.M.M tarafından Gökalp'ın ailesine, beş bin lira ev parası, eşi ve ailesine vatan hizmeti tertibinden maaş bağlanması ve çocukların devlet okullarında parasız okuması hususunda karar verilmiştir (Tanyu, 1981: s. 160).

2.7. Ziya Gökalp'ın Türk Kültür, Edebiyat ve Eğitim Tarihi Açısından Önemi

Ziya Gökalp, ülkemizin yetiştirdiği en önemli düşünürlerdendir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde yaşayan Gökalp, siyasi karışıklıklar, ekonomik iflas, dünya savaşı ve yeni kültürel değerler edinmeye yönelik arayışların oluşturduğu koşullarda ülkenin ulusal canlanışını ve kimliğini sağlamayı amaçlamıştır (Parla, 2001 s. 17).

Her aydının, yaşadığı dönemin bıraktığı eserler üzerinde etkisi vardır. Ziya Gökalp'ın düşünce yapısı üzerinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde oluşan sorunların etkilerini görmek mümkündür. Bu etkilerin tesiriyle Gökalp'ın düşünce yapısında ulusçuluk anlayışı önemli bir yere sahip olmuştur (Gürsoy, Çapcıoğlu, 2006 s.

93).Gökalp'in düşüncelerini içinden çıktığı dönemden bağımsız düşünemeyiz. Gökalp, ülkemiz için ekonomik çöküntü, moral ve fikir yönünden kargaşa ve ülkenin yeniden bir düzenlenme gereksinimi duyduğu yıllarda Cumhuriyet'in düşünsel esaslarını benimsemeye çalışmış, Atatürk'ün de sevgi ve saygısını kazanmıştır (Alkan, 1987 s. 235). Nitekim Atatürk İtalyan bir diplomata 'Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, fikirlerimin babası da Ziya Gökalp'tır.' demesi Ziya Gökalp'ın Cumhuriyet'in kuruluşundaki katkısını göstermektedir. Ziya Gökalp, Atatürk'ün Cumhuriyet'i kurarken yaptığı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yeniliklerin en etkili önderlerinden biridir (Alkan, 1987, s. 235). Ziya Gökalp'a gerek yaşadığı dönemde gerek ölümünden sonra birçok eleştiri yöneltilmiştir. Bu eleştiriler, dönemden döneme farklılık gösterir ancak geneline bakıldığında eleştirilerin ortak noktası; Ziya Gökalp'ın ortaya koyduğu fikirlerini dayandırdığı kaynaklara sadık kalmadığı, fikirlerini Türk toplum yapısını temel almayarak idealindeki toplumu yaratmak istediği dolayısıyla da teori ile pratik arasında bir uyum sağlayamadığı sorunudur (Oral, 2006, s.33).

Ziya Gökalp'ın siyasal düşünceleri ile dönemin siyasal olayları arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. İlk dönemlerde Osmanlılık ve Ümmetçilik anlamında olmasa da İslamcılık düşüncelerine ilgi göstermiştir. Daha sonra benimsediği Milliyetçilik anlayışı ile Cumhuriyet'in benimsediği milliyetçilik anlayışı arasında büyük bir örtüşme vardır. Gökalp'a göre milleti oluşturan değerlerin başında din, dil birliği ve kültürel paylaşım gelmektedir (Gürsoy, Çapçioğlu, 2006: s. 96).

Gökalp'a göre eğitim bireyin sosyalleşme sürecidir diğer bir ifadeyle eğitim, sosyal bir olgudur. Eğitim ile sosyal ve kültürel değişim arasındaki ilişki; bir yandan eğitimin değişen topluma göre şekillenmesi diğer yandan da eğitimin toplumun şekillenmesi üzerindeki etkisi olmak üzere iki boyutu vardır (Alkan, 1987: s. 238). Buradan eğitimin hem toplum içinde şekillendiği hem de toplumu şekillendirdiği sonucunu çıkarabiliriz. Ziya Gökalp'a göre eğitimin amacı, bireye milli kültürü benimsetmektir, bireyleri mensubu olduğu ulusu temsil edebilecek kişilik sahibi yapmaktır. Bunu gerçekleştirmek için de Türklerin eğitimi Türkçülük, İslamcılık ve Çağdaşçılık ilkelerine dayanmalıdır (Alkan, 1987: s. 239). Ziya Gökalp'ın düşüncelerine bakıldığında, o kendi kuramını 'Türkçülük, İslamcılık ve Çağdaşçılık' olarak

belirlemiştir (Parla, 2001, s. 55). Buradan da anlıyoruz ki, Ziya Gökalp felsefesinin temelini oluşturan ilkelerle eğitim yapılması görüşündedir.

Alkan'a (1987) göre Ziya Gökalp'in eğitim düşüncelerinden hareketle şu sonuçlara ulaşılabilir:

- Eğitim bir kültürleme ve kültürlenme süreci olduğundan ve kültür de ulusal bir nitelik taşıdığından eğitim ulusal olmalıdır.
- Türk çocuğunun temel eğitimi Türk kültürüne uygun olmalıdır.
- Türk eğitiminin temel amacı, ulusal türde idealistler geliştirme olmalıdır.
- Özverili, yurdunu seven, bencil olmayan, ulusuna önderlik edebilecek insanlar yetiştirmeye özen göstermelidir.

Görüldüğü gibi bu bilgilerden hareketle Ziya Gökalp, değerler ve inançla donanımlı bireyler yetiştirilmesini öngörmektedir. Ziya Gökalp, değerlerle ilgilenen ilk sosyal bilimcilerimizdendir. Gökalp, toplumu bir değerler bütünü olarak görmektedir. Oluşturduğu değerler piramidinin en altında iktisadî değerler yer alırken en üstünde ise dini değerler yer almaktadır. Gökalp'a göre din, toplumun değer yargıları ile karışık ekonomik, siyasi, hukukî, ahlakî hayat şekillerinden birisi ve aslında en kutsalı olmaktadır (Günay, 1989). Ona göre bir değer hiyerarşik düzende diğerinin üzerinde olması alttaki değer için bir eksiklik değildir. Bu, sağlıklı bir toplum yapısı için gerekli bir durumdur (Kılıç, s.79). Ayrıca değerler birbirinden tamamen bağımsız değildir, birbirini tamamlar niteliktedir. Hatta Ziya Gökalp'a göre eğitimin amacı, değerlere önem veren ve bu değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmektir. Milli bir eğitime ulaşmanın yolu da milli kültüre ulaşmaktan geçmektedir. Gökalp'a göre millî eğitim bize ait olmayan bir medeniyetle yapılan eğitim değil millî kültüre göre şekillenen eğitimidir (Özer, 2007 s.14). Buradan da anlaşılacağı üzere, Ziya Gökalp'ın millî kültürümüzü bilen, benimseyen, yaşamına katan bireyler yetiştirmek istediği anlaşılmakta ve burada değerler eğitiminin gerekliliği görülmektedir.

2.8. Ziya Gökalp'ın Çocuk ve Eğitimle İlgili Düşünceleri

Gökalp çocukluğu;

'Hayatın en tatlı çağı, çocukluktur' (Tansel, 1965, s. 205).

Olarak tanımlamaktadır. Gökalp, hem kendi çocuklarına hem de tüm çocuklara şefkat duymaktadır. Kızı Hürriyet Hanım hatıralarında bu durumdan şöyle bahseder:

'O, düşünmek, yardım görmek gibi meselelerde hususi konuşmalarında bile cemiyeti ferdin daha üstün tutarak kıymetlendirirdi. Diyarbakır'da çıkardığı Küçük Mecmua'da ilmi ve fikri yazılarıyla beraber çocuk masalları da yazıyordu. Bir gün ona dedim ki:

- *Baba, bu masalları benim için mi yazıyorsun?*
- *Hayır, yalnız senin için yazmıyorum*
- *Biliyorum, yalnız benim için değil, benimle kardeşlerim için yazıyorsun.*
- *Hayır hayır, bilemedin! Bu masalları yalnız senin ve kardeşlerin için yazmıyorum; bütün Türk çocukları için yazıyorum. Ben yalnız senin ve kardeşlerinin babası değilim. Bu dünyadaki bütün Türk çocuklarının babasıyım. Sizleri ne kadar çok düşünür ve seversem, onları da o kadar çok düşünür ve severim.'* (Göçgün, 1992, s. 69).

Ziya Gökalp'a göre çocuk yüce bir varlıktır:

'Çocuk, Allah'ın nûrunu hisseder. O, daima Allah'la beraberdir. Bundan dolayıdır ki çocukluk hayatı en mesut zamandır. Bu çağda bütün duygular şiirdir. Bütün sesler mûsikîdir, bütün hareketler rakstır, bütün sözler masaldır, romandır, edebiyattır. Hayat, meraklı bir tiyatro sahnesidir. Onlar hayatın acılarını henüz bilmiyorlar. Hâsılı, çocukluk tatlı bir hayat, masum bir ömürdür.' (Tansel, 1965, s. 517).

Kızı Türkan'a yazdığı bir mektuptan da anlaşılıyor ki Gökalp, çocuğun hareketlisini yaramazını sevmektedir.

'Sana sükûn ve sükûtu tavsiye edemem; çünkü bağırarak, koşarak, gülmek, oynamak senin için idmandır. Gürültü senin hakkındır. Hatta oynamak senin vazifendir. İlkbaharda serçeler dallarda toplanınca nasıl çığlık koparırlar? Çocuklar da onlar gibi tabiatın yaramazlarıdır. Ev bir saate benzetilirse, çocuk sesi onun tik-takıdır. Burada çocuk sesi işitmeye işitmeye ruhum katılaştı. Bir yerde ki bülbül sesi yok, çocuk sesi yok; orada insan nasıl

mes'ud olabilir? Ben sanıyorum ki meleklerin sesi de mutlaka çocuk sesine benzer. (Göçgün, 1992, s. 74).

Hatta Ziya Gökalp kendisinin de hep çocuk kaldığını söylemektedir:

'... Çocukluk başka bir âlemdir. İnsanlar büyüyünce, o zamanın duygularını unuturlar. Ben, yazdığım çocuk şiirleri de gösteriri ki, o hayattan hiçbir zaman çıkamıyorum. Çocukken peri masallarını çok severdim.' (Tansel, 1965, s. 571).

Gökalp'a göre çocukların çağında ilim, fen ve medeniyet yoktur. Yalnız şiir, felsefe ve ahlak vardır. Bu durumu kızı Seniha Hanım'a yazdığı şu satırlarla dile getirmiştir:

'Hayatımın en tatlı zamanı çocukluk çağıdır. Ben bir türlü çocukluk zamanlarımı unutamam. Şiirle, felsefeyle uğraştığım da bundan değil mi? İnsaniyetin çocukluk devrinde bugünkü ilim, fen ve medeniyet yoktu, yalnız şiir, felsefe ve ahlak vardı. Şimdi de şairlik, filozofluk ve ahlaklılık ancak çocuk gibi saf kalmış kişilerde görülebilir. Çocukluk ve gençlik? Bu devirler geçtikten sonra, insanların gerçeklere, yani hariçteki hakikatlere daha çok yaklaşır; fakat bu çocukluk ve gençlik yaşa tabi değildir. Nice ihtiyarlar vardır ki, rûhen genç kalmışlardır. Nice gençler vardır ki, rûhen ihtiyarlardan ziyade gençliğe uzak düşmüşlerdir.' (Göçgün, 1992: s. 70).

Ziya, kendisinin de aslında çocuk kaldığını, içindeki çocuk ruhu sayesinde sürgün günlerine dayandığını şu sözlerle dile getirmiştir:

'Beni bu felaket günlerinde dayanıklı yapan kalbimin çocukluğudur, ruhumun gençliğidir. Kalbimin çocukluğuna tabî olduğum zaman, hayata bir şair gözüyle bakarım. Rûhumun gençliğine uyduğum zamanlarda ise, dünyayı bir filozof gözüyle görürüm. Hayata bir sarraf gözüyle bakmak, dünyayı bir tüccar gözüyle görmek, insanı yüksek saadetlerden uzaklaştırır. Onlar, belki maddeten daha rahat yaşarlar; fakat mânen bedbahttırlar; çünkü insanlığın hakiki zevklerini tatmaktan mahrumdurlar. Sözün doğrusu, insanda bu iki ruhiyyet beraber bulunmalıdır. İnsan hem idealist hem de gerçekçi olmalıdır. Tam mükemmel bir insan böyle olur; fakat ne yazık ki ben gerçekçilik noktasından çok eksiyim. İdealistlik beni çok hayali yaptığı için, hâricî hakikatlerden daima uzak yaşadım.' (Göçgün, 1992, s. 71).

Ziya Gökalp'ın çocukla ilgili düşünceleri hakkında İnci Enginün şu değerlendirmeyi yapmıştır:

'Gökalp aile ve çocuk üzerinde çok durmuş, çocuğun hem aile birimini kuvvetlendiren varlık hem de cemiyetin geleceğinin gücü olarak görmüş ve çocuğun bir şahsiyet olarak yetiştirilmesini hedef olarak görmüştür. Gökalp'in eserlerini ele aldığımız zaman, çocuklarla ilgili görüşlerini dört grupta toplayabiliriz.

- 1. Terbiye ve sosyal meselelerle ilgili olarak çocuğun yetiştirilmesine dair görüşleri,*
- 2. Çocukları yetiştirmek için yazdığı şiirler ve masallar,*
- 3. Kendi çocukluğuna dair intibaları,*
- 4. Kendi çocuklarının yetiştirilmesiyle ilgili görüşleri ve telkinleri.'*
(Enginün, 2001, s. 426).

Yaşadığımız toplumun temeli aile, ailenin de temeli de çocuktur. Çocuk aileden aldığı değerlerle yaşamını sürdürür ve bu değerleri devam ettirir. Dolayısıyla çocuk ile toplum arasında sıkı bir bağ vardır. Nitekim Ziya Gökalp, her şeyin çocuklukta kazanılmış değerlere, özelliklere, alışkanlıklara bağlı olduğunu söyler. Ona göre, çocuk ilk duygularını ilk terbiye zamanlarında alır, annesinin ninnisini duymaya başladığı anda başlar çocuk terbiyesi. Terbiye çocukluk çağında hangi cemiyetten alınır, o cemiyette yaşanmak istenir. Gökalp, farklı cemiyetlere girememenin en büyük nedeninin çocukluğumuzda farklı bir cemiyetten almış olduğumuz terbiye olduğunu söyler. Küçükken aldığımız bu terbiyeyi atmamız mümkün olmayacağı için farklı cemiyetleri benimserken onlara uyum sağlayamayacağımız görüşündedir (Göçgün, 1992). Ziya Gökalp, bu düşünceleriyle, küçük yaşta alınan terbiyenin, yaşam boyunca hayatımıza yön veren unsurlar olacağını, göz önüne sermektedir.

Çocuğun terbiyesine oldukça önem veren Gökalp, çocuğu şımartarak veya korkutarak onların terbiye edilemeyeceği görüşündedir. Terbiye konusunda Gökalp;

'Terbiye etmek çocuğu yalnız kötü huylardan vazgeçirmek demek değildir; onu iyi huylara alıştırmak da lazımdır. Türkan gibi zeki çocuklara çok dikkat edilmelidir. Çünkü o, her gördüğünü, her işittiğini taklit eder. Çocuk bir kere yaptığını ve söylediğini tekrarlar. Bundan alışkanlıklar husûle gelir. Bir çocuğu terbiye etmek isteyen evvela, kendisini çocuğa sevdirmelidir. Sonra ona asla darılmamalı, üzerine bağırmmalıdır. Tatlı sözlerle ona yapabileceği ve yapamayacağı şeyler anlatılmalıdır. Mesela, bebekleriyle oynarken, oynadığı yeri kirletirse, tekrar bebekleriyle oynayabilmesi için kirlettiği yeri kendisinin temizlemesi lazım geldiğini ona anlatılmalıdır. Söz dinlemezse, ikinci defa bebekle oynaması yasaklanmalı. O, bebekleriyle, oyuncaklarıyla oynayabilmek için verilen emirleri dinlemeye mecbur olur.

Çocuk cezadan değil; annesinin, babasının, ablasının sevgisini kaybetmekten korkmalıdır. Çocuk her ne yapsa, bu sevgilerin bâkî kalacağını kafasına yerleştirirse, artık hiçbir söz dinlemez. Bu hale şımarıklık derler. Çocuğun, büyüklerini yalnız sevmesi kâfi değildir; onlara hürmet etmesi de lazımdır. Çocuk için ne hırpalamak ne şımartmak...' (Tansel, 1965, s. 338).

Diyerek, kendi mektupları aracılığıyla tüm anne babalara öğütler vermiştir.

Çocukların terbiyesinde annelerin üzerine büyük görevlerin düştüğünü söylemiş ve bu hususta şöyle demiştir:

'Bir anne çocuklarını söyletmeli ve onlara ihtiyaçlarına göre terbiye edici şeyler söylemelidir. Çocuklar aile tarikatının müritleridir. Anneleri onların şeyhi gibidir. Şeyh, nasıl müridlerinin ruhlarıyla meşgul olur ve daima bu ruhları daima tedavi ederse, anne de çocukları hakkında onun gibi yapmalıdır.' (Göçgün, 1992, s. 74).

Küçük çocuklara bağırmanın, dövmenin, ekşi yüz göstermenin iyi olmadığını inancında olan Gökalp, yetişkinlik dönemlerinde sinirli olan insanların küçükken sert muamele gören insanlar olduğunu söyler:

'Sinirlilik bundan doğar. Sinirli insanlar, çocukken yahut büyüdükten sonra sert muamele gören insanlardır.' (Göçgün, 1992, s. 74).

Çocukları her şeyi soran meraklı varlıklar olarak kabul eden Gökalp, anne ve babaların çocukların bu merakları karşısındaki olumsuz tavırlarını eleştirmektedir:

'Bu, iyi değildir. Bilakis çocuğun bu sorunlarından istifade ederek, ona sorduğu şeye dair doğru bilgiler öğretilmelidir. Bir çocuk, daima suallerine baştan savma cevaplar alınca, yavaş yavaş artık hiçbir şeyi merak etmez olur. Çünkü evvelki suallerine aldığı cevaplar ruhunu doyurmadı. Avrupa'da ise çocuğun bir şey sormasını dört gözle beklerler. Çünkü bir çocuğun sorduğu şeyi anlamaya hazırlanmış demektir. Bu fırsatı kaçırmayarak, çocuğa sorduğu şey hakkında, onun anlayacağı derecede malumat verirler. Bundan başka anneler ve babalar kendileri de, çocuklara birçok şeyin ne olduğunu sorarlar. Çocuk cevap vermek için düşünmeye mecbur olur. Doğru cevaplar verirse, kendi aklına, zekâsına itimat etmeye, kendi kendine meseleleri halletmeye alışır. İşte bu usul, eğlenceli bir çocuk terbiyesi yoludur.' (Göçgün, 1992, s. 74).

Gökalp, okulda yemek, oyun, düşünmek hepsi toplu halde yapıldığı için, okulu bir cemiyet olarak görür. İnsanın tek başına bazı şeyleri yaparken sıkıldığını ama okulda yapılan eylemlerin, toplu halde yapıldığı için, sıkılmadan yapılabileceği görüşündedir. Şairin, bu konudaki görüşü şu şekildedir;

'.... Çocukların cemiyet hali ise mekteptir. Çocuk büyüdükten sonra, büyük cemiyetin içinde yaşayacak. O halde, ilerdeki topluluk hayatına alışmak için, çocukluk evresinde de toplu bir hayat yaşamak lazım gelir. Özellikle orada birleşecek çocuklar azdır. Mektepte ise yüzlerce çocuk beraber duyuyor, beraber düşünüyor, beraber anlıyor, istikbal için müşterek gayeler tahayyül ediyor. İstikbalde milletin ferdleri arasında ortak duygular ve fikirler bulunabilmesi için, çocukların mekteplerde beraber duyması ve düşünmesi lazımdır. İşte bu yazdığım sebepler gösteriyor ki mektepte okumak, evde çalışmaktan daha çok faydalıdır.' (Göçgün, 1992, s. 77).

Gökalp, çocukların eğitimlerinin yanı sıra edebiyatla da ilgilenmeleri gerektiğini şu sözleriyle dile getirir:

'Edebiyata ve şiire değer vermeli; çünkü edebiyat da şiir de gayet eğlenceli ve zevklidir. Aynı zamanda zekâyâ nur, muhayyileye kanat, kalbe de heyecan verir. Derslerin en vecdlişi edebiyat ve şiire dair olanlardır. Resimle mûsiki de edebiyatın arkadaşıdır. Bunların hepsi rûha temizlik, ahlaka temizlik verir. İnsan en tatlı vecdlerini bu hünerden alır.' (Tansel, 1965, s. 73).

Gökalp, oyunun çocuk eğitimiyle ilişkisine de değinmiştir.

'Oyun, çocuk için hayatın çiraklığıdır. İçtimâ'i hayatta her ne varsa çocuk onu oyunlarıyla taklit eder. Türkan'ı en iyi anlayan Hürriyet'tir. Hürriyet ona hiç yaramazlık isnâd etmiyor. Çünkü Hürriyet çocukluktan yeni çıktığı için, bir çocuğun ne gibi ihtiyaçları olduğunu bilir. Çocuk korkutulursa yahut azarlanırsa yaramaz olur. Türkan'a daima akıllı olduğundan, itââtli olduğundan bahsediniz. Kendisine kıymet verildiğini gördükçe, o da kendi kendine i'timad eder. Bir çocuğa haylaz yaramaz gibi sözlerle hitap edilirse, gerçekten haylaz ve yaramaz olur. Bununla beraber çocuğu şımartmak da iyi değildir.' (Tansel, 1965, s. 589).

Sürgündeyken yazdığı mektuplar dışında Gökalp, çocuklara yönelik yazdığı şiirlerle de onların eğitimlerine değinmiştir. Şiirleri onların seviyelerine uygun olarak yazan Gökalp, onların anlayabileceği seviyede şiirler yazmış ve onları geliştirmeyi hedeflemiştir. Örnek teşkil etmesi açısından Gökalp'ın bir şiirini sunalım;

Çocuk Duaları

Her sabah erkenden

Uyanırım ben

Derim gönülden

El-hamdu-li'llâh...

Bülbüller sazda,

Güller niyazda,

Derim namazda:

El-hamdu-li'llâh..

Şimdi gün doğar,

Der hep insanlar;

Vazifemiz var:

El-hamdu-li'll'âh..

Buyurur hüinkar

Altun anahtar,

Mektebi açar..

El-hamdu-li'llâh..

Her sabah erkenden,

Düdük ötmeden.

Sınıftayım ben,

El-hamdu-li'llâh..

Ziya Gökalp'ın verdiğimiz şiirinde, çocukların seviyelerine inerek onlara şükretmenin önemini anlatmaya çalışmıştır.

2.9. Ziya Gökalp'ın Eserleri

- Şaki İbrahim Destanı: Diyarbakır, 1908.
- Türk Töresi: İstanbul, 1923.
- Türkçülüğün Esasları: Ankara, 1923. Gökalp, bu eserinde Türkçülük, milli dil, milli varlık, milli medeniyet gibi konularla ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur.

- Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak: İstanbul, 1918. Düşüncelerini bir arada topladığı bir kitaptır.
- Türk Medeniyeti Tarihi: İstanbul, 1925. ders kitabı olarak hazırlanmış bir kitaptır.
- Altın Işık: İstanbul, 1923. Şiir, destan ve tarihi oyunların yer aldığı bir kitaptır.
- Kızıl Elma: İstanbul, 1914- 1915. Şiir kitabıdır.
- Yeni Hayat: İstanbul, 1918. Türk milletinin sahip olmasını istediği hayata anlatan şiirlerinin yer aldığı kitaptır.
- Doğru Yol: Ankara, 1923. Cumhuriyet rejiminin ana hatlarıyla ortaya koyar.
- Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?: İstanbul, 1923.
- Ala Geyik: çocuklar için çıkarılan bir mecmuadır.
- İlm-i İçtima: İstanbul, 1915. Sosyolojiyle alakalı bir kitaptır.
- İlm-i İçtima-i Dini: İstanbul, 1915. Sosyolojiyle alakalı bir kitap olup, ders notları içermektedir.
- Ameli İçtimaiyat
- Muallimler İçin Büyük Türk Medeniyeti Tarihi cilt 1
- Muallimler İçin Büyük Türk Medeniyeti Tarihi cilt 2
- Terbiyeye Müstenid Sosyoloji (Muallimler için) cilt 1
- Terbiyeye Müstenid Sosyoloji (Muallimler için) cilt 2
- Talebeler için Türkoloji ve Müstenit Sosyoloji
- Muallimler İçin Sosyoloji ve Psikolojiye Müstenit Felsefe cilt 1
- Muallimler İçin Sosyoloji ve Psikolojiye Müstenit Felsefe cilt 2
- Talebeler İçin Türkoloji ve Müstenid Felsefe
- Karagöz
- Türkçülüğün İlim Karşısındaki Muhakemesi
- Anadolu Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler

2.9.1. Yazılarında Derlemeler

- Çınaraltı Konuşmaları
- Milli Terbiye ve Maarif Meselesi
- Hars ve Medeniyet

- Ziya Gökalp Diyor ki
- Yeni Türkiye'nin Hedefleri
- Fıkra Nedir?
- Şiirler ve Halk Masalları Ziya Gökalp Külliyyatı 1: Kızıl Elma, Yeni Hayat, Altun Işık ve diğer şiirlerinin ve halk masallarının toplandığı eserdir.
- Limni ve Malta Mektupları Ziya Gökalp Külliyyatı 2: Malta'dan eşi ve çocuklarına yazdığı mektupları içermektedir.

2.9.2. Makaleler

Gökalp'in şiirleri, kitapları masalları dışında yazdığı makaleler de vardır. Bu makalelerin yer aldığı bazı gazeteler; Dicle, Peyman, Diyarbakır, Turan, Akşam, Tanin, Cumhuriyet, İstanbul, Yeni Gün, Yeni Türkiye, Hakimiyet-i Milliye, Şura-ı Millet gibi gazetelerdir.

2.9.3. Şiirler

1908'den sonraki Türk milliyetçiliğinin, Türk cemiyetinin tuttuğu yolda mühim rolü olanların başta gelenlerinden biri de Ziya Gökalp'tır. Düşüncelerini yaymak için felsefi makale ve eserlerinden başka şiirler, manzum ve mensur hikâyeler, masallar da yazmıştır (TANSEL, 1977: s. 10). Gökalp'in bu şiirleri, Altun Işık, Yeni Hayat, Kızıl Elma ve dağınık şiirleri olmak üzere Fevziye Abdullah Tansel'in Ziya Gökalp Külliyyatı'nın birinci cildinde toplamıştır.

İlk manzumelerinde Arûz'u tercih eden, 1908'de yazdığı Köylü Şiirleri'nde, Şakî İbrahim Destanı'nda Hece vezni kullanmakla birlikte, 1911'de basılan Tûran'ı yine Arûz'la yazan şairimiz bu tarihten sonra milli veznimiz olan Hece veznini kullanmıştır.

Dîvan ve Garb edebiyatı klasik ve halk nazım şekilleri ile de şiirler yazdığı anlaşılan Gökalp, bunlardan her ikisini ya da üçünü bir arada kullandığı manzûmelerinin yanında, hiçbir şekle uymayan serbest kafiyeli olanlar da vardır.

1911 yılına kadar yazdığı manzûmelerde dil bakımından, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî şairleri gibi yabancı kâide ve kelimelere çok yer veren Gökalp, Tûran adlı şiirinden sonra, yabancı kelimeleri ve kâideleri hemen hiç kullanmamış, yazı dilinde rastlanılmayan, eski eserlerde veya halk dilinde bulunan Türkçe kelimeleri, ta'birleri canlandırmıştır; Azrail yerine, Dede Korkut hikayelerinden faydalanarak Ölüm Beği demiştir.

Gökalp'ın yazdığı şiirlere bakıldığında; Kızıl Elma'da 2480, Yeni Hayat'ta 741, Altun Işık'ta 1900, muhtelif mecmua ve gazetelerden toplanan dağınık şiirlerinde ise 1577 mısra vardır (Tansel, 1977: s. 31).

Gökalp'ın yazdığı şiirleri tek bir konu etrafında şekillenmemiş, çeşitli konulardan oluşmuştur;

1. Köye ve köylüye ait olanlar: Oruç, Ezan, Namaz, Zekat, Bayram adlı köylü şiirleri, Köy gazetesi.
2. Turancılık Ülküsünü Savunduğu Parçalar: Turan, Kızıl Elma, Alageyik, Altunyurt, Altun Destan, Millet, Ülker ile Alageyik, Ergenekon, Balkanlar Destanı, Kızıl Destan, Lisan.
3. Oğuzculukla ilgili manzumesi: Kavm.
4. Toplumun yükselmesini amaç tutanlar: Kendine Doğru, Ahlak, Seciye, Deha.
5. Kadın ve aile konusunda olanlar: Büyük Hemşire, Ev Kadını, Aile, Kadın.
6. Batı medeniyetinden faydalanmamızı ve bazı kurumlarımızda düzeltme yapılmasını savunan manzumeler: Vakf, Bütçe Birliği, Külliye, Darülfünun, Devlet.
7. Halkı kandırmayı hedef tutanlar: Esnaf Destanı, Köy.
8. Vatanî manzumeleri: Bunlar üç kısımdır;
  - Milli savaşlarla ilgili olanlar: Cenk Türküsü, Balkanlar Destanı, Çanakkale, Galiçya Yolunda, Çoban ile Bülbül, Yürük Ali, İngiliz'den Sakın, Ak Destan, İzmir Bayramı, İzmir'de, Kolsuz Hanım.
  - Milli kahramanlara ait olanlar: Enver Paşa, Ömer Naci, Tal'at Paşa, İstida.
  - Yurt sevgisi aşılacak için yazılanlar: Kurt ile Ayı, Asker Duası, Şehit Haremi, Türk'ün Tufanı, Yeni Atilla, İlahi, Yeşil Boncuk, Küçük Tomris.

9. Türk destanlarından ve halk hikayelerinden faydalanarak yazılanlar: Ergenekon, Arslan Barut, Altun Işık, Yaratılış- Türk Kozmogonisi.
10. Çocuklar için yazdığı halk masalları: Tembel Ahmet, Küçük Şehzade, Keloğlan, Kuğular, Nar Tanesi, Pekmezci Anne, Keşiş Ne Gördün, Yılan Bey ile Peltan Bey (Özdemir, 2010).

Gökalp'in şiirlerinin kronolojisi;

Tablo 5: Ziya Gökalp'in Şiirlerinin Kronolojisi

1895	1908	1909	1911	1912
<ul style="list-style-type: none"> • İhtilal Şarkısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Oruç • Ezan • Namaz • Zekat • Bayram • Köy Gazatesi • Nefsü'l Emir • Şiir Nasıl Salih Olur • Rübab-ı Şikeste • Şaki İbrahim Destanı 	<ul style="list-style-type: none"> • Girid • İran • Osmanlı Donanması • Ağa Kimdir 	<ul style="list-style-type: none"> • Turan • Meşhed'e Doğru • Altun Yurt • Türklük • Akkurum 	<ul style="list-style-type: none"> • Altun Destan • Cenk Türküsü • Balkanlar Destanı • Kendine Doğru
1913	1913	1914	1915	1916
<ul style="list-style-type: none"> • Kızıl Elma • Kurt ile Ayı • Polvan Veli • Ergenekon • Alageyik • Esnaf Ali • Şehid Haremi • Asker Duası • Hayat Yolunda 	<ul style="list-style-type: none"> • Akurum • Türk'ün Tufanı • Küçük Şehzade • Yeni Attila • İlahi • Yeşil Boncuk • Küçük Tomris • Ülker ile Aydın • MustafaNecib 	<ul style="list-style-type: none"> • Osman • Gazi Kurultayda • Ötüken Ülkesi • Durma Vur • Kızıl Destan • Türk'ün Tekbiri • Tevhid 	<ul style="list-style-type: none"> • Ahlak • Vazife • Din • Millet • İlahiler • Çocuk Duaları • Vefa • Köy • Enver Paşa • Tal'at Paşa • Altun Işık 	<ul style="list-style-type: none"> • Lisan • Seciye • Galiçya Yolunda • Ömer Naci • Askerle Şair
1917	1918	1919	1920	1921
<ul style="list-style-type: none"> • Kavm • Deli Dumrul • Tepegöz • Boğa ile Boğaç • Yaratılış • Sanat 	<ul style="list-style-type: none"> • Meslek Kadını • Deha • Çanakkale 	<ul style="list-style-type: none"> • Erenler Aşkı • Erenler Nasihatı • Erenler Aşkı-2 • Mevlid Duası 	<ul style="list-style-type: none"> • Çoban ile Bülbül 	<ul style="list-style-type: none"> • Yürük Ali • Ali Kemal'e • Büyük Azm • Meşihat

Tablo 5'in devamı

1922	1922	1922	1924
<ul style="list-style-type: none"> • İktisadi Vatanperverlik • Küçük Hemşire • Alp Arslan • Kara Destan • Kolsuz Hanım • Büyük Farz • Yılan Bey ile Peltan Bey • Serhad Şiirleri • Kuğular	<ul style="list-style-type: none"> • Keloğlan • Karacadağ • Nar Tanesi • Keşiş Ne Gördün • Pekmezci Anne • İngiliz'e • Ak Destan • İzmir Bayramı • İzmir'de • Tenbel Ahmed • Gazel • İlahi	<ul style="list-style-type: none"> • Askeri Mezarlık Kitabesi • Gazi Paşa Hazretleri'ne • Gazi Paşa Hazretleri'ne-2 • Mektepli Hanım Kızların Marşı • İpek Kozası • Niçin	<ul style="list-style-type: none"> • Hürriyet Marşı • Mektepte Cumhuriyet İlanı
1933	1938	1942	1942
<ul style="list-style-type: none"> • Gazel •	<ul style="list-style-type: none"> •	<ul style="list-style-type: none"> • Limni'de Dicle Vadisi	<ul style="list-style-type: none"> • .... • .... • ....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel bir çalışmadır. Betimsel çalışma, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, parça üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 1986). Betimsel çalışmayla birlikte, bir konuyla alakalı hâlihazırdaki durum araştırılır.

3.1. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evreni, Ziya Gökalp'ın bütün şiirleridir. Bu çalışmada örneklem seçimine gidilmemiş, evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ziya Gökalp'ın yayımlanmış olan bütün şiirleri incelemeye alınmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Bu bünyede kullanılan veri toplama tekniği ise, doküman incelemedir. Doküman inceleme, resmi ya da özel kayıtların toplanması, incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılır (Ekiz, 2003). Doküman inceleme, araştırılması amaçlanan olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir. Doküman inceleme, tek başına bir veri toplama tekniği olabileceği gibi diğer veri toplama teknikleriyle de kullanılabilir (Yıldırım – Şimşek, 2008: 187).

Doküman inceleme; özgün olması, örnekleminin büyük olması, düşük maliyetli olması, nitelikli olması, uzun süreli analiz imkânı sağlaması, tepkiselliğinin olmaması, kolay ulaşılamayan önelere ulaşması gibi güçlü yönlerinin olmasının yanında; olası yanlılığının olması, dokümanlarda eksikliğin olabilmesi, bazı dokümanlara ulaşılamaması, örneklem yanlılığının olabilmesi, kodlama zorluğunun olması gibi zorlukları da vardır (Bailey, 1982, akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008: 191).

Doküman incelemenin belirli aşamaları vardır; dokümana ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 193). Bu araştırmada, önce Ziya Gökalp'ın şiirlerine ulaşılmış ve Fevziye Abdullah Tansel'in 1977 basımlı, Türk Tarih Kurumu basımevinden çıkan; 'Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları' adlı kitabı incelemeye alınmıştır. Ziya Gökalp'ın yayımlanmış bütün şiirleri bu eser içerisinde yer almaktadır.

Türkçe öğretim programında, Türkçe dersi bünyesinde verilmesi gereken değerler açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Dolayısıyla araştırmada ele alınan değerler Türk milli eğitim sisteminin genel amaçlarından, Türkçe öğretim programından ve değerlerin açık bir şekilde ifade edildiği Sosyal bilgiler öğretim programından hareketle elde edilmiştir. Bu değerler şu şekildedir; vatan sevgisi, millet sevgisi, bayrak sevgisi, aile sevgisi, dil sevgisi, Türk büyüklerine saygı, dini değerler, sorumluluk, çalışkanlık, kahramanlık ve şehitlik, bağımsızlık ve hürriyet, birlik ve beraberlik, gurur, mutluluk, nezaket, sabır, hoşgörü ve merhamettir. Daha sonra da Ziya Gökalp'ın şiirleri Nelson, Spranger, Rokeach ve Schwartz'ın değerler sınıflandırmasına göre değerlendirilmiştir.

3.3. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada; Ziya Gökalp'ın, şiirleri önceden belirlenen değerler doğrultusunda incelenmiştir. Bu değerler; vatan sevgisi, aile sevgisi, bayrak sevgisi, dil sevgisi, millet sevgisi, Türk büyüklerine saygı, dini duygular, sorumluluk, çalışkanlık, kahramanlık-şehitlik, bağımsızlık- hürriyet, birlik ve beraberlik, gurur, mutluluk, nezaket, sabır, hoşgörü ve merhamettir. Bu değer başlıkları altında şiirler ele alınmıştır.

Diğer taraftan değer sınıflandırmasında öne çıkan Nelson, Spranger, Schwartz ve Rokeach'ın sınıflandırmalarında yer alan değerlere göre de Ziya Gökalp'ın şiirlerinin dağılımları incelenmiştir.

Belirlenen değerler ışığında, şiirler yorumlanmış ve bu değerlere yer verilip verilmediği, verildiyse hangi değer daha çok ön planda olduğu, hangi değere daha az yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde Ziya Gökalp'ın şiirleri belirlenen değerler açısından incelenmiştir.

Ziya Gökalp'ın şiirlerinin incelendiği değer başlıkları şu şekildedir: Vatan sevgisi, aile sevgisi, bayrak sevgisi, millet sevgisi, Türk büyüklerine saygı, kahramanlık ve şehitlik, mutluluk, sabır, hoşgörü, merhamet, nezaket, birlik ve beraberlik, bağımsızlık, sorumluluk, dini değerler, çalışkanlık, gururdur.

4.1. Vatan Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp'ın şiirlerine bakıldığında 'vatan sevgisinin' üzerinde çok durulduğu görülmektedir. Gökalp vatanın tanımını 'Turan' adlı şiirinde şu şekilde yapmıştır;

*'Vatan ne Türkiya'dır Türkler'e, ne Türkistan;
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...'*

Turan o kadar değerlidir ki Tanrı'nın ülkesi de bu Turan içindedir.

*'Düşmanın illeri viran olacak!
'Türkiya büyüyüp Turan olacak!'*

Derken de Gökalp'ın yaşadığı dönemi göz önüne alırsak; kuşkusuz Türkiye'nin düşmanların eline kalmayacağını, büyük bir devlet olacağına inandığını vurgulamıştır.

Gökalp'a göre vatan 'pak bir yürekle' ve 'temiz bir aşkla' sevilmelidir ve bunun için de çocuklar için yazdığı bir ilahi de Tanrı'ya dua etmektedir. 'Kültigin Kitabesi'nde

ise Gökalp vatanı ‘ana ‘olarak nitelendirmektedir. Vatanın her parçasına ‘demir kökler’ salınmalıdır, Türk’ün ayak bastığı her yer ana vatandan bir parçadır.

‘Vatan’ adlı şiirinde şair, vatanın özelliklerini sıralamıştır. Vatan, Türkçe ezanın okunduğu yerdir; vatan, Türkçe Kur’an’ın okunduğu yerdir; başka devletlerin gözünün toprağında olmadığı; orda yaşayanların dilinin, dininin, âdetinin, hayallerinin bir olduğu yerdir; sınırlarında gençlerinin seve seve can verdiği yerdir; ilime, sanata öncülük edenin Türk olduğu yerdir; bütün sermayenin Türk’ün elinde olduğu; tersaneyi, gemiyi, treni yapanın Türk olduğu yerdir vatan.

Gökalp’a göre vatan değerlidir, mahvına sessiz kalınmaz, kalınamaz. Vatan için birlik olunmalı, toplanılmalı, bayrak açılmalı ve gerekirse ateş açılmalıdır. Yazıldığı döneme bakıldığında anlaşıldığı üzere, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine tekabül etmektedir.

Vatanın üzerinde hep Türk sesi olacaktır, vatanın bir taşı bile düşman eline bırakılmayacak kadar değerlidir.

Gökalp, Türk’ün kendi yaptığı üretimin daha değerli olduğuna dikkat çekmiştir. ‘İktisadi Vatanperverlik’ adlı şiirinde; yurdumuzun ipeğinin çok güzel olduğundan, yabancidan çürük malları almamamız gerektiğinden, yapacağımız her şeyi yerli maldan yaptırmamız gerektiğinden, paramızın bizim topraklarımızda kalması gereğinden bahsetmiştir.

*‘Yüce Tanrı ’m, Sen ’den iki recam var
Yurdum mes ’ud olsun, yuvam bahtiyar.’*

Diyen Gökalp, Tanrı’ya dua ederken bile önce vatanının mutluluğunu istemiş, ailesinin mutluluğu ikinci sırada gelmiştir.

4.2. Millet Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Gökalp, şiirlerinde genelde Türklükten, Türk olmaktan bahseder. Tanrı Türk'ü yüce yaratmış şaire göre. Türklük soyundan geldiğini, Türk unvanının her unvandan üstün olduğunu ve Türk milletinin bölünmez bir bütün olduğunu söyler.

Türk milletinin her ülkede bir devlet kuracağını söyleyen şair ve o devletlerde dil bir din bir olacaktır. Millet uğrunda can verilir. Şair kendinden de bahsederken 'Biz Türkler' diyerek söze başlamaktadır. Gökalp'a göre cemiyetin üç ülküsü vardır. Bunların üçüncüsü millettir. Milleti de oluşturan kadın erkek iki vicdandır. Milli medeniyetin beşiği millettir ve bu medeniyetin de milletten öğrenilmesi gerekir. Doğru sanat, doğru din, doğru ahlak halkın içindedir. Buradan da anlıyoruz ki Gökalp, insanın sahip olduğu milli manevi değerlerin milletten öğrenilmesi görüşündedir.

Şair, 'Kavm' şiirinde de dediği gibi Türk milletinin cinsi çoktur. Farklı boylardan da olsa bu Türk milletleri; dili dilimizdendir, dini dinimizdendir ve hep aynı vatanda olacağız. Burada şair, şiirlerinde sürekli tekrarladığı 'Turan' ülküsüne gönderme yapmaktadır. Türk milletinin başına yine Türk'ün gelmesi gerektiğini belirten şair bunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

*'Olamaz Türk'e baş, Türk'üm demeyen
Osmanlı kalamaz Türk'ü sevmeyen!'*

Millet sevgisini milliyetçilikle de bağdaştıran şair, 'Sanat' şiirinde Batı'dan Doğu'dan gelen değişikliklere uymak yerine, onların bize uymalarını sağlamamız gerektiğinden bahsetmiştir. Halkı viran bir kaleye benzeten şair, o kaleye girenin girmeyenin de pişman olduğunu ve ona hürmet duyulduğunu söylemiştir.

'Türklük' adlı şiirinde Gökalp, Farabilerin, Uluğ Beylerin, İbn Sinalar'ın, kahraman Attilaların hangi soydan, kimin soyundan geldiğini unutmamamız gerektiğini söylemiştir.

Türklüğün sırttan alınacak bir kürk olmadığını söyleyen Gökalp, Türklüğün hem ülküsü hem de kanı olduğunu söylemiştir. 'Ali Kemal'e 'şiirinde bu düşüncelerini dile

getiren şair, kendisine ‘Türk değildir’ diyen Ali Kemal’e ithafen bu sözleri söylemiştir. Bakıldığında bu duruma oldukça hiddetlenen şair, kendisinin Kürt, Arap veya Çerkez olsaydı dahi yine ilk amacının ‘Türk milliyeti’ olduğunu, kendisinin Türk dostu olduğunu çünkü amacının Türk’ü yaşatmak olduğunu söylemiştir.

4.3. Bayrak Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

‘Yeşil Boncuk’ şiirinde bayraktan bahseder şair. Ay ve yıldızlı bayrak, güzel bir kıza benzetilmiştir. Bu kızın zincirden kurtarılması gerektiğinden bahsedilmiştir.

‘Akkurum’ şiirinde şair nereye gitse karşısına sürekli çıkan iki şeyden birinin bayrak olduğunu söyler.

‘Diyarbakir Darü’l-eytami’nin Sünnet İlahisi’nde ise Yaradan’a Avrupa’ya Hilal’i alkışlattığı için şükreder.

4.4. Aile Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp’ın şiirlerinde ailenin kurucusu kadındır dolayısıyla değerlidir. ‘Kadın adlı şiirinde şair, cemiyetin üç temeli olduğunu ve bunlardan birincisinin aile olduğunu söyler. Kadın, ailenin kurucusudur, medeniyet bayrağını ilk eline alan odur dolayısıyla adı altın harflerle tarihe yazılmalıdır.

‘Ev Kadını’ şiirini bir kadının ağzından yazan şair, kadının evinin onun için çocuklarının okuldan, kocasının işten gelmelerini beklediği bir cennettir.

*‘Bir çiçekli odada,
Bizi toplar soframız,’*

derken de şair, sofranın, beraber yemek yemeye de değinmiştir.

‘Meslek Kadını’ şiirinde önce kadının çalışmasının gereksizliğini, kadının ev işi yapmasını zaten kocasının evine ekmek getirdiğini o zaman çalışmasına da gerek

kalmadığını, karı ile kocanın birbirine rakip olmamaları gerektiğini savunuyormuş gibi görünen şair daha sonra kadının niçin çalışması gerektiğini açıklar. Kadın çalışmalıdır çünkü kocasının hayırlı çıkıp çıkmayacağı belli değildir, kadının evlenip evlenmeyeceği belli değildir, bunların yanında kadının da insan olduğunu dolayısıyla irfanın onun da hakkı olduğunu söyler. Kadının fikrinin yükselmesi için çalışması gerektiğini, eğer kadın yükselmezse vatanın alçalacağını savunur.

‘Aile’ şiirinde annesinin, kardeşinin ve kızının kendinde en derin duyguları yaşattığını; sevgilisi olan kadının da güneşi, ayı, yıldızı olduğunu söylemiştir. Ona göre devletin esası ailedir. Kadın tamam olmadıkça hayatın eksik olacağını savunur.

Anne, şefkat dolu gözleri, baldan tatlı sözleriyle ninnilerdeki meleklerle benzetilir. Baba da eve gelince eve bir bayram havası gelir. ‘Ak Destan’ şiirinde baba asker eşlemesi yapılmıştır. Askerler babadır, babalar asker. Çocuklar askerler içinde babalarını ararlar.

‘Rüzgar’a’ ve ‘Bulut’a’ şiirlerinde şair, buluttan ve rüzgardan ailelerinden; kızlarından haber getirmesini istiyor. Ziya Gökalp’ın sürgün dönemlerinde ailesine olan özleminden bu şiirleri yazdığı anlaşılmaktadır.

4.5. Dil Sevgisi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp; Türk’e, Türk vatanına, Türk bayrağına olduğu kadar Türk diline de önem vermiştir.

‘Kendine Doğru’ şiirinde;

*‘Başka dile uymaz annenin sesi,
Her sözün arasan vardır Türkçesi.’*

Diyen Gökalp, Türkçe kelime kullanımına önem verdiğini dile getirmiş ve anne sesini Türkçe ile bağdaştırarak dilin öze uygunluğunu anlatmıştır.

Şair, Türkçeye o kadar değer vermektedir ki, ‘Vatan’ şiirinde ülkede okunan ezanın da, Ku’ân’ın da Türkçe olması gerektiğini belirtmiştir.

‘Lisan’ şiirinde, Türkçenin güzel bir dil olduğu, başka dillerin bize karanlık geleceği, kelimelerin manasının sözlüğe bakılmadan anlaşılması gerektiğini, uydurma söz yapmamak gerektiğini, kelimeleri türetirken eski köklerle ilişkilendirmemek gerektiğini, söz üretmede halkın kullandığı yolların benimsenmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Gökalp, Arapçaya meyletmemek gerektiğini, Arap alfabesini kullanmamak gerektiğini, şairin hep bahsettiği ‘Turan’ anlayışında birkaç dil değil tek dil olması gerektiğini söylemiştir.

*‘Turan’ın bir dili var
Ve yalnız bir dili var
Başka dil var diyenin,
Başka bir emeli var.
Türklük’ün vicdanı bir
Dini bir, vatanı bir;
Fakat hepsi ayrılır
Olmazsa lisanı bir.’*

Diyerek bir ülkede birden fazla dil kullanılmasının, dilin ülkede birliği sağladığından bahsedilmiştir.

‘San’at’ şiirinde şair, başka dillerden kelime alınmasına yine eleştirilerini sürdürmektedir. Başka dillerin vezni yerine kendi hece veznimizi, aynı kelimenin farklı dillerden alınan isimleri yerine kendi dilimizde olan ismini kullanmamız gerektiğini söylemiştir. Bunu da şu şekilde dile getirmiştir;

*‘Leyl sizin, şeb sizin gece bizimdir,
Değildir bir mana üç ada muhtaç.’*

Gökalp, genel olarak Türkçenin saf halinin korunması gerektiği, başka dillerden yabancı kelimeler alınmaması gerektiği, Türkçenin Türk’ün özünü oluşturduğu görüşündedir.

4.6. Türk Büyüklerine Saygı İle İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde atalarımızdan sürekli bahsetmektedir. Bazen isim vererek onlardan bahseden şair bazen de toplu olarak onlardan bahsetmektedir.

Çocuklar için yazdığı bir ilahide, atalarımızdan 'eski kurtlar' diye bahsetmektedir. 'Ötüken Ülkesi'nde Oğuz Han'ın yasasından bu yasanın içeriğinden bahsedilmiştir.

'Altun Yurt' şiirinde, Cengiz Han'dan bahsetmektedir. Cengiz Han'ın Çinli bir Türk olduğundan, gönlünde Türk duygusu taşıdığından, Türk'ün ayak bastığı her yeri ana vatandan bir parça olarak gördüğünü ve bütün Türklerin Altun Ordu bayrağı altında birleşmeleri gerektiğini söylemiştir. Cengiz Han'ın kahramanlıklarından bahsedilmiştir.

'Meşhed'e Doğru' şiirinde Oğuz Han'dan Turan'ı yurdu olarak benimseyen birisi olarak bahsedilmiştir. 'Altun Destan'da Attila'dan, Timuçin'den bahsedilmiştir. 'Ergenekon' şiirinde Gökalp, Han'ın Tanrı tarafından gönderilen bir Türk hakanı olduğunu, Oğuz Han'dan sonra diğer hanlarında zaferler kazandıklarını; Bilke Kağan'ın, Gazneli mahmud Sultan'ın, Selçuklu Alp Arslan Han'ın şanlı birer koçak? Olduklarını, Kırgızlardan Atilla ve Kazaklardan Timurleng ile hızımızı arttırdığımızı, Fatih'in İstanbul'u aldığını dile getirmiştir.

Gökalp, 'Esnaf Destanı'nda:

*'Kerem'i yazmamış olsa atamız
Der miydik bizim de irfanımız var?
Köroğlu olamasa geçmezdi hayat,
Köylere girmezdi hiç edebiyat;
Yenisi çıkmadan denir mi hayat,
Nerde Aşık Garip yazanımız var?
Kolayca anlarınız açıktır dili
Okuruz her gece Şah İsmail'i,'*

Diyerek sadece kahramanlıklarından dolayı değil bize ilim, irfan, sanat bıraktıkları için de atalarımızı anmaktadır. Şair ayrıca;

*‘Yarını bilmeyiz, fakat yaparız,
Bize yol gösteren destanımız var’*

Diyerek de geçmişimize, destanımıza da sahip çıkmıştır.

Tarihimizin isimsiz kahramanlarıyla, şehitlerimize de şair şiirlerinde yer vermiştir. ‘Askerle Şair’ isimli şiirinde Gökalp, şehitlerin kazandığı adsız şanların gölgesiyle tarihimizin dolacağını söylemiştir.

‘Talat Paşa’ adlı şiirde Gökalp, Talat Paşa’yı övmektedir. Şair, Talat Paşa’nın zekasını milli bir nura benzetmiştir, o canları birleştiren bir ruhtur, olmasa bu yurdun öksüz kalacağını söyleyen Gökalp; Talat Paşa’yı Türk tarihi gibi temiz yürekli, Türk tarihi gibi namus heykeli ve hiçbir zaman sarsılmayan bir kalp olarak görür.

‘Enver Paşa’ şiirinde de Enver Paşa övülmektedir. Enver Paşa, iradeli, imanlı bir ruhtur, o olmasa Avrupa’nın iftirasıyla kalacaktık, millete ancak Enver Paşa’dan ümit var olduğunu, ülke kötü durumdayken tekrar yükseleceğiz diyen Enver Paşa’dır, yedi Çar’a meydan okuyan Enver Paşa’dır, herkes şüphe içindeyken büyük bir imanla cihad açan Enver Paşa’dır diyerek Enver Paşa’nın tarihteki önemine dikkat çekmiştir.

‘Ömer Naci’ şiirinde Ömer Naci’nin coşkun kalbinden, vatanını sevdiğinden, şairden ziyade kendisinin şiir olduğundan, yaşayan bir destan olduğundan, sözlerinin Kur’ân kadar değerli olduğundan, Tanrı’sının halk olduğundan, aşkının kurbanı olup öldüğünden, mert olduğundan ve milletin şahlanmış imanı olduğundan bahsedilerek Ömer Naci’ye olan saygı ve sevgisini dile getirmiştir.

‘Mustafa Necib’ şiirinde ise şair, Mustafa Necib’in; ülkeye hizmet eden her kişinin sonunda bencilliğinden ötürü bir zarar getirdiğini ama Mustafa Necib’in ‘ben’ hissi olmadığı için vatana bir zarar getirmediğini, vatanını çok sevdiğini ve vatani uğruna gazi ve şehit olduğunu dile getirmiştir.

‘Türk’ün Tufanı’ adlı şiirde şair, Oğuz Han’ın kahramanlıklarından bahsederek;

‘Altı oğlum olacak

Turan bizden dolacak.’

‘Gün Han, Ay Han, Yıldız Han,

Gök Han, Dağ Han, Deniz Han’

diyerek Türklerin dünyanın dört bir tarafına yayılmasına vesile olan atalarını anmıştır.

Şahısa yazdığı şiirlerden bir tanesi de ‘Ali Kemal’e’ adlı şiirdir. Yalnız Gökalp bu şiiri Ali Kemal’i övmek için değil aksine yermek için yazmıştır. Kendisine ‘Türk değil!’ dediği için kaleme aldığı bu şiirinde şair, Türklüğün ne demek olduğunu, kendisinin nasıl davrandığını açıklamış ve Ali Kemal’i eleştirmiştir.

‘Diyarbakir Darü’l Eytam’nın Sünnet İlahisi’nde Yaradan’a dua eden Gökalp, Avrupa’ya bayrağımızı alkışlattığı için Mustafa Kemal’i başımızdan eksik etmemesini istemiştir, o yeryüzünün aslanı, düşmanları korkutan, alnımızdan lekeyi silen insandır. Onun ordusunda yer alabilmek için çocuklar çabuk büyüme istemektedir.

Dirilerin ölümlere hürmet etmeleri gerektiğini söyleyen Gökalp, şehitler için kabristan yapılması gerektiğini ‘Askeri Mezarlık Kitabesi’ adlı şiirinde dile getirmiştir. Şair, şehitlere kabristan yapılarak onlara değer verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Mustafa Kemal’e yazılmış şiirlerden biri ‘İstid’a’ adlı şiirdir. Şair, bu şiiri Gazi Paşa Hazretleri’ne ithafen yazmıştır. Önce yurdun içinde bulunduğu durum anlatılmıştır. Yurdun düzenden mahrum olduğunu, medeniyetten uzak olduğunu belirtmiş ve içinde bulunulan durumdan kurtulmak için Mustafa Kemal’den yardım istemiştir. Mustafa Kemal’in dahi olduğundan, eğer o isteyip emir verirse her şeyin yoluna gireceğinden bahsetmiştir. Şiirin genelinde ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için Mustafa Kemal’e seslenildiği görülmektedir. Mustafa Kemal için yazılan bir diğer şiir ise ‘İkinci İstid’a’ adlı şiirdir, yine Gazi Paşa Hazretleri’ne ithafen yazılmıştır. ‘İstid’a’ şiirinde anlatılan, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan Mustafa Kemal kurtarmıştır. İkinci

İstid'a şiirinde ise Mustafa Kemal'in çok yorulduğundan, dinlenmeye muhtaç olduğundan ama bu millete ilaç gibi geldiği için milletin başında bulunması gerektiğinden bahsedilmiştir. Mustafa Kemal, Türk milletinin kılavuzu, babası olmuştur artık

*'Türk çocuktur yaşayamaz babasız,
Karanlıkta kilağuzsuz lambasız.'*

Diyerek bu sözlerini dile getirmiştir. Eğer ülkenin başında Mustafa Kemal gibi bir kahraman bulunursa ülkenin her zaman daha ileri gideceğini belirten şair,

*'Bu milletin hali olur pek yaman
Kulağuzu olmazsa bir kahraman..'*

*'Bu milletin sen tutmazsan elinden,
Yanlış yola gidebilir cehlinden..'*

Diyerek aksi halde milletin halinin kötü olacağını belirtir. Kimsenin onun kadar ülkeyi iyi anlayamadığını, onun zamanı çok iyi bildiğini, hem büyük bir insan hem dahi hem de bir kahraman olduğunu, ülkeyi ilerletmenin onun vazifesi olduğunu söylemiştir.

Ziya Gökalp'ın Mustafa Kemal için yazdığı bir diğer şiir ise 'Niçin' adlı şiirdir. Bu şiirde Mustafa Kemal'e dil uzatanlar eleştirilmektedir. Onları,

'Dil uzatma sakın Türk Arslanı'na!'

Diyerek uyarmaktadır. Mustafa Kemal'in milli bir deha olduğu, Türk'ün hem değeri hem temsili olduğu söylenmiş ve Türk gençlerine Mustafa Kemal'e sahip çıkmaları için seslenmiştir.

*'Uyanık bulunun ey Türk gençleri
Susturun mantıkla kin güdenleri..'*

4.7. Dini Duygularla İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp birçok şiirinde din ve dini inancı işlemiştir. ‘Tevhid’ şiirinde Allah’ın birliği, Allah’tan başka sığınak olmadığı, başka İlah’a tapmanın günah olduğu anlatılmış ve her dörtlüğün sonunda da; ‘*Lâ-İlâhe İllâ’llâh*’ denilmiştir. ‘Türk’ün Tekbir’i’ şiirinde her dörtlük sonunda da şair ‘Allâhu Ekber’ demiştir.

Çocuklar için yazdığı bir ilahide, Gökalp çocukların ağızından Tanrı’ya dua etmektedir. Tanrı’dan yurdumuzun kurtuluşunu, vatanımızı sevmek için temiz bir yürek vermesini, kalbimizden millet sevgisini eksik etmemesini, tarihimizin yolundan sapmamamızı, İslam yolundan ayrılmamamızı istemiştir.

‘Yoldaşımız iz’ân olsun: Âmin!

Rehberimiz Kur’an olsun: Âmin!’

Diyerek, Tanrı’dan Kur’an’ın bize rehber olmasını istemiştir. ‘Asker Duası’ adlı şiirde;

‘Elimde tüfek, gönlümde iman,

Dileğim iki: Din ile vatan...!’

Diyerek askerin iki dileğinden birinin din diğerinin vatan olduğunu belirtmiştir. Ziya Gökalp’in vatana ne kadar değer verdiğine değinmiştik bu beyitten anlıyoruz ki dini değerlere de en az vatana değer verdiği kadar değer vermektedir. Şiirin genelinde asker bir vatani için bir de dini için Tanrı’ya dua etmektedir, bunu şu sözlerle dile getirmektedir;

‘İslam’ı âbâd eyle, yâ Rabbi!

Düşmanı berbâd eyle, yâ Rabbi!’

‘Hayat Yolunda’ adlı şiirde Gökalp, Yaradan’ı arayışını anlatmaktadır. Yaradan’ı türlü yerlerde aradığını sonunda da bir vicdanda bir de Kur’ân’da bulduğunu söylemiştir.

*'Yıldızlara baktım, Sen 'den haber görmedim;
Sen'i arar iken bilsen neler görmedim;
Yeri kat kat süzdüm, Sen'den eser görmedim;
Bir vicdanda Sen'i, bir de Kur'an'da buldum.'*

Diyen şair Yaradan'ı ararken başka şeyler keşfettiğini de belirtmiştir. Gökalp, sorgular gibidir bu şiirde.

'Yeşil Boncuk' şiirinde Gökalp, vatanı 'İslam vatanı' olarak tanımlamaktadır. 'Esnaf Destanı'nda esnaflar Tanrıya güçlü bir imanları olduğunu, ayrıca;

'Herkesi sev diyen Kur'an'ımız var'

Diyerek Kur'ân'da geçen insan sevgisine de değinmiştir. 'Balkanlar Destanı'nda askere giden gencin anasını, bacısını Tanrı'ya saldığını söylemesi de onun Tanrı'ya lan güvenini gösterir. Ayrıca;

*'İlmimiz yoksa da imanımız var,
Gökten bize inmiş Kur'ân'ımız var,'*

Diyerek şair, Kur'ân'ın hem iman hem de ilim kitabı olduğuna vurgu yapmıştır. 'Kızıl Destan' da;

*'Ordumun rehberi iman olacak!
Bizi esirgeyen Rahman olacak!'*

Diyerek de yine imanın orduya, askerlere kılavuzluk yapacağını; orduyu koruyanın da Yaradan olacağını belirtmiştir.

'Din 'adlı şiirde Gökalp, inanışını anlatmaktadır. Yaradan'a, onu sevdiği için inandığını, taptığını ifade etmiştir. Vaiz verenlere seslenerek, dini anlatırken insanları korkutarak, cehennemi, ateşi anlatarak, cenneti vaat ederek değil; muhabbeti anlatarak, sevgiyle, Yaradan'ı sevdiği için insanları dine yaklaştırmaları gerektiğini söylemiştir.

‘Din İle İlim’ şiirinde, din ile ilim arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. İnsanların ilk öğretmenlerinin peygamberler ve veliler olduğunu; ahlakın, fenin, sanatın dinden feyiz aldığını söylemiştir.

‘İslam İttihadı’ şiirinde, halifelikten bahsetmiştir. Halifenin, Papa gibi olmadığını; İslam devletinin hakani olduğunu; İslam’da birliği sağladığını vurgulamıştır.

‘Halife ile Müftü’ şiirinde şair, mukaddes olan iki şeyden birinin vatan diğerinin vatan olduğunu söylemektedir. Halife ile müftü hakkında bilgi vermektedir. Halife; güvenilir kişidir, fetva vermeyen kanun yapan kişidir. Müftü, dinin başındadır, haram ile helali, günah ile sevabı ayırt eden kişidir, müftü işi üzerine kafa yoran kişidir, müftü memur değil ilim yapan insandır, ilimle uğraşan müftü bunu yaparken halifeye sormaz. Müftüyle halife birbirine karışmaz, birbiriyle yarışmazlar.

‘Devlet’ şiirinde Kur’an’ın insanlara; peygamberlere, hadislere, ayetlere itaat etmeleri gerektiğinden bahseder. Sünnet ile Kur’ân rehberdir, eğer insanın bunlardan şüphesi varsa müftüye danışması gerektiğini söyler.

‘Çocuk Duaları’nda çocukların ağızından yazılan dualar vardır. Çocuk sabah uyanıp kalktığında, okula vardığında bunun için şükreder Yaradan’a. Anne ve babası için, vatani için, ümmeti, devleti, milleti, ordusu için dua eder; bunlara sahip olduğu için şükreder çocuk.

‘İlahiler’ ise iki bölümden oluşmaktadır. Şair, Yaradan’dan yardım dilemektedir. Yoksulların yardımcısı, öksüzlerin annesi olduğu; muradın ancak Yaradan’da olduğu, hayatın kendisinin aslında Yaradan olduğunu dile getirmiştir.

Gökalp’in ‘Oruç’ adlı şiirinde adından da anlaşıldığı gibi oruçtan bahsedilmektedir. Oruçla birlikte nefsimizi terbiye ettiğimizi, başlarda biraz zorlandığımızı ama sonra nefsimizi buna alıştırdığımızı, açlığa susuzluğa karşı koyduğumuzu böylelikle sabrı da öğrendiğimizi, oruçla birlikte maneviyatımızı geliştirdiğimizi ve vicdanlarda şeytana yer olmadığını anlatmıştır.

‘Ezan’ adlı şiirde ezanın, bütün dünyayı saran, insanlara hak yolu bildiren bir ses olduğu, her yere girerek insanlara Yaradan’ı hatırlatan bir ses olduğu, günde beş kere insanları doğru yola çağırdığı anlatılmıştır.

Ziya Gökalp’a göre namaz, edeb ile Yaradan’ın huzuruna çıkmaktır, dünyanın sıkıcı, kötü işlerinden bir an olsun kaçmaktır. Namaz kılarken insan, Yaradan’ın korkusuyla, sevgisiyle, emriyle bir an melek gibi olur. İnsan namaz kıldıkça iyiliği sever, kötülükten iğrenir. İnsanları terbiye eden namazdır. İki rekâtlık bir namazla bile insanın gönlüne cennetten bir yel eser.

Çalışan bir insanın kazandığı, emeğinin karşılığıdır der Gökalp. Ama her insanın kazandığında bir diğerinin payı olduğunu söyler. Bunu da şu şekilde açıklar:

*‘Bir satıcı dükkânına müşteriler olmazsa,
Meta’ları hep yerinde kalır, çürür, satamaz.’*

Zenginlerin servetinde fakirlerin payı olduğunu, tüm serveti dağıtmamak gerektiğini ama malın kırkta birini fakirlere vermek gerektiğini söylemiştir.

Ziya Gökalp’a göre bayramlar tüm insanların sevindiği günlerdir. Bu günlerde tüm insanların gülümsediğini, bayramların ‘insanlık kardeşliktir’ mesajı verdiğini ve İslamiyet’in her yıl bu bayramlara kavuştuğu için övünmesi gerektiğini söylemiştir.

‘Mevlid Duası’nda Gökalp, Hazreti Muhammet’ten bahsetmiştir. Hazreti Muhammet’in bütün güzelliklerin kaynağı olduğundan, Miraç’a çıkışından, doğumundan bahsedilmiştir. Şair, Hazreti Muhammet hatırına, O’nun hürmetine Yaradan’dan af dilemektedir.

Gökalp, ‘Ağa Kimdir?’ şiirinde;

*‘Din duygumuz olsa idi uyanık,
Ruhlarımız kalmaz idi bulanık.’*

diyerek insanın ancak dine dayanarak ruhunun sağlıklı olacağını söylemiştir.

4.8. Sorumluluk ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde genelde Türk evladı olmanın sorumluluğu, asker olmanın, atalarımıza sahip çıkmanın sorumluluğu ardır.

'Vazife' adlı şiirde, bir askerin üslerine karşı olan sorumluluğundan bahsedilmektedir. Verilen her görevi sorgulamadan yerine getirdiğini söylemiş ve her dörtlüğün sonunda asker şu mısraları dile getirmektedir:

*'Gözlerimim kaparım
Vazifemi yaparım.'*

'Niçin' adlı şiirde Gökalp, Türk gençlerine seslenerek Mustafa Kemal'e sahip çıkmalarını öğütlemiştir, onu korumanın sorumluluğunu vermiştir. 'Cenk Türküsü'nde yine Türk gençlerine seslenen şair, onlara Türk oğlu olmanın sorumluluğunu yüklemiştir. Geçmişte atalarının yaptığı kahramanlıklardan bahsetmiş ve her dörtlüğün sonunda da;

'Attila'nın oğlusun sen unutma!'

diyerek onlara kahramanlığının nereden geldiğini söylemiştir.

4.9. Çalışkanlık ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp, 'Esnaf Destanı'nda esnafın çalışmayı çok sevdiğini, erkek dişi demeden çalıştıklarını, aralarında tembel kişi olmadığından bahsedilmiştir. Alın teri dökerek ekmek kazandıklarını, kendilerinin emekçi olduğundan, çalışarak Batı ile yarışacağımızdan bahsetmiştir.

'Ağa Kimdir' adlı şiirde çalışmanın insanların şerefi olduğunu, çalışanı Tanrı'nın da sevdiğini söyleyen şair, çalışmanın önemini vurgulamıştır. Bunu da şu şekilde dile getirmiştir;

*'Çalışmaktır insanların şerefi,
Çalışkandır eşrafların eşrefi.*

*Çalışanı Tanrı sever kul sever,
Hak yolunda ameledir kasibler.'*

Aynı şiirde şair, alın teri dökerek hem ağa hem işçi olduklarını söylemiştir.

4.10. Kahramanlık ve Şehitlik ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Gökalp'in şiirlerinde Türk'ün, atalarının kahramanlıklarından sürekli bahsedilmektedir. Kahramanlık atalarımızdan bize kalmıştır. Vatan; sınır boylarında, düşmanı ezerek korunmalıdır. Türk gençleri savaş meydanlarına çıkmak için Tanrı'ya yalvarmaktadır. Bu savaş meydanlarında savaşan gençlerin çoğunun din ve vatan için şehit olduğundan bahsedilmiş ve Tanrı'ya şehit için aileleri için dua etmiştir. Türk'ün kahramanlığı o kadar ün salmıştır ki, onların karşısında şimşeğin baş egeceğini, demirin onlara tapacağını söylemiştir.

'Dile, yap! Tanrı'nın sensin bileği'

Diyan Gökalp, Türk'ün bu kahramanlığının nereden geldiğini de anlatmıştır. Türk'ün ordusu o kadar kuvvetlidir ki, kasırgadır, dağlarda eser, onu gören düşman kaçır. Türk ordusunu kimi zaman Oğuz Han'ın ordusu kimi zaman da Attila'nın ordusu olarak tanımlar. Bugün yüz milyonluk Türk soyunun, tarihinin eski kahramanlıklarını aradığı belirtilmiştir.

Türk'ün ordusu Çin'i baştanbaşa sarmış, önlerine çıkan Çin Seddi bile onlara engel olamamıştır. Ziya Gökalp'in şiirlerinde sürekli atalarımızın kahramanlıkları anlatılmakta ve onlarla övülmektedir. Oğuz Han'dan, Attila'dan, Fatih'ten, Cengiz'den, Mustafa Kemal'den, Enver Paşa'dan ve daha birçok Türk büyüğünün kahramanlıkları anlatılmaktadır.

Savaş olduğunda Türk'ün canı vatana fedadır, silah başına çağrıldığında küçük yaşlardaki Türk genci dahi yardıma koşar, savaşa giden asker; ailesini Yaradan'a emanet etmiştir, tek gayesi vardır vatani sahip çıkmak ve emeli de şehit olmaktır, askerin adının önünde şehit unvanının olması onun için büyük bir mutluluktur. Nitekim Gökalp 'Balkanlar Destanı'nda şöyle demektedir;

*'Gazilik şehitlik idi muradım,
Bu iki şerefle süslendi adım,
Toplandı yanıma bütün ecdadım,
Hepsi gökten indi bir an içinde..
Baktım vakit tamam, dedim: Ey millet,
Anam, bacım kaldı sana emanet!
Bir Tekbir getirdim bir de Şehadet,
Uçtum Hakk'a doğru iman içinde..'*

Şaire göre bir savaş, seferberlik durumunda evde kalıp orduya katılmayan gençleri Türk olarak görmemektedir, savaş zamanının yiğitlik zamanı olduğunu belirtmiştir.

Türk insanı o kadar vatanına bağlıdır ki, kendisi mezarda olduğunda vatanına düşman eli uzansa, onlara mezardan kılıç uzatacak kadar kahramandır. O, atalarının kanını taşımaktadır ve Attila'nın torunu en az onun kadar kahraman olmalıdır. 'Cenk Türküsü'nde Türk oğullarına seslenen şair şöyle demektedir;

*'Düşman yine öz yurduna el attı,
Mezarından atan kılıç uzattı,
Yürü diyor, hakkı zulüm kanattı,
Attila'nın oğlusun sen unutma!'*

Vatan; Türk ordusu, Türk askeri tarafından İngiliz'den, Rus'tan, Çin'den, Fransız'dan, Türk vatanına yan gözle bakan herkesten korunmuştur. Asker bunu yaparken iman gücüyle vatan aşkını birleştirmiştir. Onun en büyük emeli vatani uğruna şehit olmaktır.

Türklerin kahramanlıklarının tüm dünyaya yayıldığını belirten Gökalp, Batı'nın Türk ordusundan kaçacak yer aradığını dile getirmiştir. 'Yeni Attila' şiirinde şair bu duruma istinaden Avrupa'ya seslenerek; 'Ey Avrupa bu beladan, Sen nereye kaçacaksın!' demiştir.

4.11. Bağımsızlık ve Hürriyet ile Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp yazdığı bir dördlükte hürriyetin tanımını şu şekilde yapmaktadır;

*'Kalbten gelen fikirlendir hürriyet;
Ne verilir, ne alınır, yaşanır!'*

Gökalp'a göre vatan her zaman hür olmalı, hiçbir zaman ağası beyi olmamalı, herkes kendisinin ağası beyi olmalıdır. 'Köy' şiirinde bu durumu şöyle ifade etmiştir;

*'Ey Türk, senin köyün hür bir yuvadır,
Çiftlik değil, yoktur beyi ağası...
Her köylünün var bir çifti, tarlası,
Öz evinde o hem bey hem ağadır...'*

'Hürriyet Marşı'nda, Gökalp, Türk insanını bağımsızlığı karşısında kükremiş arslana benzeterek ona zincir takılamayacağını söylemiştir.

'Mektepte Cumhuriyet İlanı'nda, padişah eleştirilmekte, hükümrânın padişah değil millet olduğu, insana yakışanın hürriyet olduğu anlatılmaktadır. Şaire göre, hürriyetin önündeki engellerden biri de padişaktır. Her bentin sonunda şair;

'Hükümrân millettir, hükümdar değil!'

Diyerek padişahlığın kalkmasını istemektedir.

'İstitrâd' şiirinde Türk'ün hürriyete nasıl kavuştuğu anlatılmaktadır. Türk'ün sahip olduğu, kavuştuğu hürriyet kolay elde edilmemiştir. Onun uğrunda nice erler denize

dökülmüş, nice yıllar zindanlarda kalınmış, nice askerimiz şehit olmuştur. Ama hiçbir zaman hürriyet isteğinden vazgeçilmemiştir. Avrupa’da, Anadolu’da, köyde, şehirde hep hürriyet isteği dile getirilmiş, ‘*Ya hürriyet, ya ölüm!*’ diye bağırılmıştır.

‘Netice’ şiirinde Gökalp, hürriyete kavuşulduğundan, Türk milletinin hürriyetsiz yaşayamayacağından dolayısıyla Türk milletinin, hürriyetlerini ilelebet korumaları gerektiğinden bahsedilmiş ve ‘*Yaşasın Hürriyet!*’ nidasıyla şiir son bulmuştur.

‘Ağa Kimdir’ şiiri bir baba ile oğlunun arasında hürriyetten öncesine ve sonrasına dair geçen konuşma şeklindedir. Baba oğluna hürriyetten önce ağalık olduğundan, ağa için çalışanların çok çalıştığından fakat sefil yaşadığından, Hürriyetle birlikte ağalığın kalktığından, ağa ile çalışan arasında artık fark olmadığından bahsetmiştir. Çocuk da babasına; ‘*Babacığım bu hürriyet pek tatlı bir şey imiş.*’ demiştir.

‘Büyük Azm’ şiirinde de şair; ‘*Milletçe verdik karar: Ya ölüm, ya hürriyet.*’ diyerek hürriyet olmadan yaşamakla ölümü bir tutmuştur.

4.12. Birlik ve Beraberlik ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp, birlik ve beraberliğe önem vermektedir. Şair, ‘Altun Yurt’ adlı şiirinde tüm Türk soylarına seslenerek hepsinin birleşmesi gerektiğini ve Türk’ün gücünü böylelikle herkese yayacaklarını, o birlik ve beraberlikten kuvvet doğacağını dile getirmiştir. Cümle sonunda parantez aç şiirin adını yaz!!!

’Esnaf Destanı’nda şair, esnafların birleşerek ‘ocak’ oluşturduklarını, bu ocak içinde rekabet olmadığını, cemiyet anlayışıyla hareket ettiklerini söylemiştir.

Ziya Gökalp, Türk’ün her ülkede devlet yapacağını ama daha sonra bu ülkelerin aynı emel doğrultusunda, aynı dille, aynı dinle birleşeceğini, Türk milletinin, ‘Büyük Turan’a ulaşabilmek için bir olacağını söylemiştir.

‘Ahlak’ şiirinde şair, vatan uğrunda ‘ben’, ‘sen’ kavramlarının olmadığını sadece ‘biz’ kavramının olduğunu söylemiştir.

*'Biz demek bir demektir,
Ben sen ona taparız.'*

Diyen şair, 'biz' demenin birlik demek olduğuna değinmiştir.

'Kavm' şiirinde dil birliği ve din birliğine değinen şair, dili ve dini bir olan Türk milletinin aynı vatanda olacaklarını söylemiştir.

'Köy Gazetesi' şiirinde, Cuma namazında gencin, yaşlının, zenginin, fakirin Yaradan karşısındaki beraberliğinden, eşitliğinden bahsedilmiştir.

'Uhuvvet Şarkısı'nda, Osmanlı soyundan geldiğimiz için beraberlik ve birlik içinde olmamız gerektiğinden, bir vatanın evladı olduğumuzdan bahsedilmiştir.

4.13. Gurur ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde, atalarımızla, geçmişimizle gurur duyma vardır. Şiirlerde Türk gençlerine sürekli atalarının kimler olduğu hatırlatılarak, onlarla övünülmüştür.

'Turan' şiirinde, damarlarında Oğuz Han'ın kanını taşımanın gururu içinde olan şair, 'San'at' şiirinde geçmişiyile gurur duyan ve bizim başkalarına uyum sağlamaktansa, onların bize uymaları gerektiğini söylemiştir. Gökalp'ın şiirlerinde askerle, şehitle gurur duyma ağırlıktadır. 'Askerle Şair' şiirinde, şair, bir askerin şehit olarak tarihimize kazandırdığı şandan bahsetmiştir. Türk olmakla gurur duyan şair, 'Türklük' şiirinde , Türk'ün hiçbir zaman geriye gitmeyeceğini söylemiştir. Her fırsatta Türk gençlerine seslenerek kimi zaman Attila'nın kimi zaman Oğuz Han'ın kimi zaman da İbni Sina'nın, Farabi'nin, Uluğ Bey'in torunu olduklarını hatırlatır.

4.14. Mutluluk ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde; bir asker için en büyük mutluluk şehit olmaktır; bir kadın için mutluluk ailesiyle olmaktır; bir Türk için mutluluk vatanının düşman elinde olmadığını görmektir, Turan'a ulaşmaktır, atalarının kanını yerde bırakmamaktır, Batı'ya

uymak değil, Batı'yı bize uydurmaktır, dine bağlı olmaktır, ülkesini sevmektir, bağımsız yaşamaktır, atalarıyla gurur duymaktır.

4.15. Nezaket, Sabır, Hoşgörü ve Merhamet ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde Türk, gerek dininin gereği gerekse kişiliğinin gereği sabırlı ve nezaketlidir. Ama söz konusu vatanın bağımsızlığı, vatana uzanan düşman eli olunca, kazanılacak zafer için sabırsız, düşmana karşı da nezaketsizdir. Gökalp, yine düşmana karşı hoşgörü ve merhamet taşımaz. Hatta geçmişte yurdumuz üstünde emelleri olan devletlere karşı gelecekte de hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğini çünkü emellerini değiştiremeyeceğini belirtmiştir.

4.16. İncelenen Değerlerle İlgili Genel Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada incelenen toplam 103 şiirin, değerlere göre dağılımı aşağıda tablo halinde verilmiş ve değerlerin incelenen şiirler içindeki yüzdelik oranları hesaplanmıştır.

Tablo 6: İncelenen Değerlerin Dağılımı

Değerler	Şiir Sayısı	Yüzdelik oran
Vatan Sevgisi	22	% 21.35
Millet Sevgisi	12	% 11.65
Bayrak Sevgisi	3	% 2.91
Aile Sevgisi	9	% 8.73
Dil Sevgisi	4	% 3.88
Türk Büyüklerine Saygı	23	% 22.33
Dini Duygular	32	% 31.06
Çalışkanlık	2	% 1.94
Sorumluluk	6	% 5.82
Kahramanlık ve Şehitlik	34	% 33
Bağımsızlık ve Hürriyet	10	% 9.70
Birlik ve Beraberlik	16	% 15.53
Gurur	5	% 4.85
Mutluluk	1	% 0.94
Nezaket, Sabır, Hoşgörü	3	% 2.91

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Ziya Gökalp'ın şiirlerinde öne çıkan değerler şu şekildedir; ilk sırada kahramanlık ve şehitlik % 33, ikinci sırada dini duygular %31.06,

üçüncü sırada Türk büyüklerine saygı % 22.33, dördüncü sırada vatan sevgisi % 21.35, beşinci sırada birlik ve beraberlik % 15.53, altıncı sırada millet sevgisi % 11.65, yedinci sırada bağımsızlık ve hürriyet % 9.70, sekizinci sırada aile sevgisi % 8.73, dokuzuncu sırada sorumluluk % 5.82, onuncu sırada gurur % 4.85, on birinci sırada dil sevgisi %3.88 yer almaktadır. Nezaket, sabır, hoşgörü ve çalışkanlık değerleri % 3'ün altındadır.

Tabloya bakıldığında, kahramanlık ve şehitlikle dini duyguların en çok kullanılan değerler olduğu görülmektedir. Aralarındaki fark da çok azdır. En az kullanılan değer de mutluluk olarak görülmektedir.

4.17. İncelenen Şiirlerin Spranger'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı

Tablo 7: Spranger Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı

Değerler	Şiirler	Yüzdellik Oran
Bilimsel Değer	-	-
Ekonomik Değer	-	-
Estetik Değer	-	-
Sosyal Değer	32	% 31.06
Politik Değer	34	% 33
Dini Değer	37	% 35.92

Spranger'ın değer sınıflandırmasına göre değerler altı gruba ayrılır. Ziya Gökalp'ın şiirleri bu gruplara göre incelendiğinde görülmektedir ki, Gökalp şiirlerinde dini değerlere daha çok yer vermiştir. Bunu sırasıyla politik ve sosyal değerler takip etmiştir. Ayrıca Gökalp'ın bilimsel, ekonomik ve estetik değerlere de şiirlerinde yer vermediği görülmektedir.

4.18. İncelenen Şiirlerin Rokeach'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı

Tablo 8: Rokeach Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı

Değerler	Şiirler	Yüzdellik Oran
Temel Değerler	28	% 27.18
Araç Değerler	10	% 9.70

Rokeach'ın dğer sınıflandırmasında değerler temel ve araç değerler olmak üzere ikiye ayrılır. Temel değerler, arzu edilen değerleri içerirken araç değerler, temel değerlere ulaşmak için kullanılan değerleri içerir. Bu bağlamda, Ziya Gökalp'ın şiirlerinde temel değerlere daha çok yer verdiği görülmektedir. İncelenen şiirlerin yirmi sekizinde temel değerlere, onunda da araç değerlere rastlanmıştır.

4.19. İncelenen Şiirlerin Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı

Tablo 9: Schwartz Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı

Değerler	Şiirler	Yüzelik Oran
Güç	25	% 24.27
Başarı	20	% 19.41
Hazcılık	-	-
Uyarılım	28	% 27.18
Özyönelim	10	% 9.70
Evrensellik	9	% 8.73
İyilikseverlik	6	% 5.82
Geleneksellik	32	% 31.06
Uyma	33	% 32.03
Güvenlik	34	% 33

Schwartz değerleri; güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik olmak üzere on gruba ayırmıştır. Ziya Gökalp'ın şiirlerinin bu değerlere dağılımına bakıldığında hazcılık dışında tüm değerlerle ilgili bulgulara rastlanıldığı görülmektedir. Değer dağılımlarına bakıldığında, ilk sırada güvenlik % 33, ikinci sırada uyma % 32.03, üçüncü sırada geleneksellik % 31.06, ilk üç değere bakıldığında oran olarak birbirlerine yakın olduğu görülmektedir, dördüncü sırada uyarılım % 27.18, beşinci sırada güç % 24.27, altıncı sırada başarı % 19.41, yedinci sırada özyönelim % 9.70, sekizinci sırada evrensellik % 8.73, dokuzuncu sırada iyilikseverlik % 5.82 yer almaktadır. Şiirler içinde hazcılık değeriyle ilgili bulgulara rastlanmamıştır.

4.20. İncelenen Değerlerin Nelson'ın Değer Sınıflandırmasına Göre Dağılımı

Tablo 10: Nelson Değer Sınıflandırması ve Şiirlerin Dağılımı

Değerler	Şiirler	Yüzdelik Oran
Bireysel Değerler	-	-
Grup Değerler	68	% 66.01
Sosyal Değerler	26	% 25.24

Nelson değerleri; bireysel, grup ve sosyal değerler olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Ziya Gökalp'ın şiirlerinde kişisel tercihleri içeren bireysel değerlere rastlanmazken grup ve sosyal değerlere yer verdiği görülmektedir. İncelenen şiirlerde aile, din, kulüp, politik gibi kavramları karşılayan grup değerlerin % 66.01 oranıyla ağır bastığı görülmektedir. Adalet, saygı, eşitlik gibi kavramları kapsayan sosyal değerler ise % 25.24 oranında yer almaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında, sonuçlar alt problem başlıkları çerçevesinde ortaya konmuştur.

Yaşadığı dönemin etkilerini fikir hayatına da yansıtan Ziya Gökalp, fikir kuramını Türkçü, İslamcı ve çağdaş olarak tanımlamaktadır. Ziya Gökalp'ın eğitimle ilgili fikirleri de bu üç anahtar kelime etrafında şekillenmektedir. O, eğitimin milli olması görüşündedir. Eğitimle yetişen bireylerin ülkesini ve milletini seven, değerlerine bağlı bireyler olması gerektiği görüşündedir. Türk ulusunun sahip olduğu değerlerin Batı kültüründen daha üst seviyede olduğunu belirtir.

Ziya Gökalp'ın eğitimle ilgili düşüncelerine bakıldığında ise, ailede verilen eğitime, bir annenin çocuğun eğitimi üzerindeki katkısına, okulun öneminden çocuğa verilmesi gereken terbiyeye kadar çocuk eğitimiyle ilgili bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Yazdığı masal ve şiirlerle çocukların hayal dünyasına hitap eden Gökalp, bu yolla onlara kendi düşüncesine göre sahip olmaları gereken değerleri vermeyi amaçlamıştır.

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde değerler açısından incelendiğinde 'vatan sevgisi, dini değerler, Türk büyüklerine saygı, kahramanlık ve şehitlik' gibi değerlere daha çok yer verildiği görülmüştür.

Vatan, şair için büyük önem taşır. Vatan; değerlidir. Vatan; diliyle, diniyle, milletiyle bir bütündür. Düşman eline bırakılmaz, bırakılamaz. Ziya Gökalp'ın vatan konusu üzerinde çok durduğu ve okuyucuya vatan sevgisini vurguladığı görülmüştür.

Şair; Türk milletinin yüceliğini, geçmişine ve kahramanlığına bağlar. Gökalp'a göre Türk olmak, değerlidir. Okuyucuya her fırsatta Türklüğüyle övünmesi gerektiğini vurgulayan şair, şiirlerinde millet sevgisine yer vermiştir.

Gökalp, dil sevgisini dile getirmiş ve Türkçenin saflığını, başka dillerin boyunduruğuna girmemesi gerektiğini, kendimizi en iyi ifade ettiğimiz dilin ana dilimiz olduğuna vurgu yapmıştır.

Dini duygulara, inanmaya, Yaradan'a dua etmeye büyük önem vermiştir. Çoğu şiirinde dini değerleri kullanan şair, dinden uzaklaştığında buhrana sürüklenileceği görüşündedir. Bunu söylemesinde kendi hayatının da etkisi olduğu şüphe götürmez. Gökalp, şiirlerinde çocukların ağızından Yaradan'a sürekli dua etmiştir.

Şair; tarih büyüklerine, atalarımıza her fırsatta gönderme yapmıştır. Türk'ün onların torunu olduğu için övünmeleri, onların kahramanlıklarını devam ettirmeleri gerektiğinden bahsetmiştir.

Gökalp'ın şiirlerinde her zaman kahramanlıklarla gurur duyma vardır. Hiçbir kahramanlık küçümsenmez, en büyük kahramanlık vatan için şehit olmaktır.

Gökalp'ın değer verdiği kavramlardan biri de ailedir. Aile, toplumun en önemli taşıdır. Şairin yaşantısına bakıldığında sürgün hayatında aile özlemi çektiği bilinmektedir. Şiirlerinde de aile özleminin, ailece bir arada olmanın önemi vurgulanmıştır.

Şaire göre, Türk'ün en büyük özelliklerinden biri kahramanlığıdır. O, vatani uğrunda şehit olmayı her değerden üstün sayar. Gökalp şiirlerinde, vatan için ölmenin kutsal bir değer olduğu bilincini oluşturmuştur.

Şair, sorumluluk bilinci oluştururken ise vazifeyi her ne şekilde olursa olsun yerine getirmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Şaire göre, bir Türk o kadar çalışkan olmalıdır ki Batı ile yarışmalıdır. Bu görüşüyle de şair neden çalışkan olmak gerektiğinin farklı bir boyutuna dikkat çekmiştir.

Vatanın bağımsızlığını her şeyin üzerinde tutmuştur. Bağımsız olmak, hür yaşamak çok önemlidir. Türk milleti her zaman birlik ve beraberlik içinde bağımsız yaşmalıdır. Gökalp, bağımsızlığını yitirmektense ölmeyi yeğlemiştir.

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde belirlenen değerlerden 'merhamet, mutluluk, sabır, hoşgörü, nezaket' gibi değerlere daha az yer verdiği görülmüştür.

Bu değerler, şiirlerde belirgin bir şekilde yer almamaktadır. Fakat okuyucu şiiri okuduğunda, düşmana merhamet edilmeyeceğini, düşmana hoşgörü ile bakılamayacağını, bir Türk'ün ancak vatani hürken mutlu olabileceğini, bir asker için en büyük mutluluğun şehit olmak olduğunu anlamaktadır. Bu değerler, şiirler içinde sezdirilerek okuyucuya verilmiştir.

Ziya Gökalp'ın şiirlerinde bir değerler sıralamasına gidersek birinci sırada kahramanlık ve şehitlik, ikinci sırada dini duygular, üçüncü sırada Türk büyüklerine saygı, dördüncü sırada vatan sevgisi, beşinci sırada birlik ve beraberlik, altıncı sırada millet sevgisi, yedinci sırada bağımsızlık ve hürriyet, sekizinci sırada aile sevgisi, dokuzuncu sırada sorumluluk, onuncu sırada gurur, on birinci sırada dil sevgisi yer almaktadır. Nezaket, sabır, hoşgörü ve çalışkanlık değerleri ise son sıradadır.

En yaygın olarak kullanılan değerler sınıflandırılması, yer yer benzerlikler ve farklılıklar göstermekle birlikte, Nelson, Spranger, Rokeach ve Schwartz'ın sınıflandırmalarıdır.

Spranger'ın; bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerlerden oluşan sınıflandırmasında Ziya Gökalp'ın incelenen şiirlerinin en çok dini değerlerin yer aldığı görülmüştür. İkinci sırada güç, liderlik, yetkinlik gibi kavramları karşılayan politik değerler, üçüncü sırada da toplumsal ve bireysel ilişkileri kapsayan sosyal değerler yer almaktadır. Ziya Gökalp şiirlerinde estetik, bilimsellik ve ekonomik değerlere ise yer vermemiştir.

Rokeach'ın değer sınıflandırması; temel ve araç değerler olmak üzere ikiye ayrılır. Ziya Gökalp şiirlerinde; başarı, özgür seçim, erdemlilik gibi kavramları kapsayan temel

değerlere daha çok kullanmış; cesaret, sorumluluk gibi kavramları kapsayan araç değerleri daha az kullanmıştır.

Schwartz'ın değer sınıflandırması ise güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik olmak üzere on gruba ayrılır. Değer dağılımlarına bakıldığında, ilk sırada güvenlik, ikinci sırada uyma, üçüncü sırada geleneksellik, dördüncü sırada uyarılım, beşinci sırada güç, altıncı sırada başarı, yedinci sırada özyönelim, sekizinci sırada evrensellik, dokuzuncu sırada iyilikseverlik yer almaktadır. Şiirler içinde hazcılık değeriyle ilgili bulgulara rastlanmamıştır.

Nelson'un değer sınıflandırması bireysel, sosyal ve grup değerlerden oluşur. Ziya Gökalp'ın şiirlerinde kişisel tercihleri içeren bireysel değerlere rastlanmamıştır. Aile, din, politik grup gibi kavramları karşılayan grup değerler ilk sırada yer alırken adalet, eşitlik gibi kavramları karşılayan sosyal değerler de ikinci sırada yer almıştır.

Bütün bu değer sınıflandırmalarına bakıldığında Ziya Gökalp'ın şiirlerinde din, aile, adalet, özgürlük, erdemlilik, liderlik gibi değerleri kapsayan başlıklara daha çok yer verildiği, bunun yanında haz, bilim, estetik, kişisellik gibi değerleri kapsayan başlıklara ise daha az yer verildiği görülmektedir.

Bu çalışma sonunda elde ettiğimiz sonuçlardan yola çıkarak şu öneriler sunabiliriz;

- Ziya Gökalp'ın şiirleri, öğrencilere değer eğitimi verilirken ders kitaplarında kullanılmalıdır.
- Bir Türk şairi ve fikir adamı olarak öğrencilerin sosyal ve politik görüşlerin oluşması bağlamında Ziya Gökalp'ın şiirleri kullanılabilir.
- Ziya Gökalp'ın şiirlerine ders kitaplarında yer verilirken onun Türk toplumunun büyük değişimler yaşadığı 20. asrın ilk çeyreğinde yaşadığı göz önüne alınmalıdır.
- Ziya Gökalp'ın sadece yazarlık yönü değil şairlik yönü de öğrenciler tarafından tanınmalı, öğrenciler Ziya Gökalp'ın şiirlerine yönlendirilmelidir. Ziya Gökalp'ın şiirsel yönünün de tanınması için, ilgili kitaplarda bu alana yer verilmelidir.

- Bugünün bakış açısıyla Avrupa birliğine girilen süreçte Ziya Gökalp'ın milli değerlere verdiği önem yeniden değerlendirilmelidir. Avrupa birliği sürecinde Ziya Gökalp'ın şiirlerinde ortaya çıkan milli ve dini değerler vurgusu farklı bir çalışma olarak ele alınmalıdır.
- Türkçe öğretim programında, ders akışı içerisinde öğrenciye kazandırılması gereken değerler önceden belirlenmelidir.

KAYNAKLAR

a) Kitaplar

- ÇELİKKAYA, Hasan (1996), **Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÇİLELİ, Meral (1986), **Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi**, Ankara: Verso Yayınları.
- DİLMAÇ, Bülent (2002), **İnsanca Değer Eğitimi**, Ankara: Nobel Yayınları.
- EKİZ, Durmuş (2003), **Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ENGİNÜN, İnci (2001), **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (1984), **Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya GÖKALP**, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- GÖÇGÜN, Önder (1992), **Hususi Mektuplarına Göre Ziya Gökalp'ın Hayat Görüşü**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- GÜNEŞ, Firdevs (2007), **Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma**, Ankara: Nobel Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (2000), **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KAVCAR, Cahit (1982), **Edebiyat ve Eğitim**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları
- MEB (2005), **Türkçe Dersi Öğretim Programı**, Ankara.
- OĞUZKAN, Ferhan (1987), **Çocuk Edebiyatı**, Ankara: Emel Matbaacılık.
- ÖZKALP, Enver ve KIREL, Çiğdem (2003), **Örgütsel Davranış**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi.
- PARLA, Taha, (2001), **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- TANSEL, Fevziye Abdullah (1977), **Ziya Gökalp Külliyyatı- 1 Şiirler ve Halk Masalları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1965), **Ziya Gökalp Külliyyatı- 2 Limni ve Malta Mektupları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu ve Basımevi.
- TANYU, Hikmet (1981), **Ziya Gökalp'ın Kronolojisi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YALÇIN, Alemdar ve AYTAŞ, Gıyasettin (2005), **Çocuk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

b) Makale ve Bildiriler

- AKBAŞ, Oktay (2009), 'İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma', **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 17 (2), 403-414.
- ALKAN, Cevat (1987), 'Eğitimci Ziya Gökalp', **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1 (20), 231- 244.
- AYDIN, Mehmet Zeki (2010), 'Okulda Değer Eğitimi', **Eğitim Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi**, 6 (18), 16-22.
- COŞKUN, Eyüp (2005), 'İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğretmen ve Öğrencilerinin Yeni Türkçe Öğretim Programı'yla İlgili Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma', **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi**, 5 (2), 421-476.
- DEMİRCİOĞLU, İsmail Hakkı ve TOKDEMİR, Ahmet (2008), 'Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik', **Değerler Eğitimi Dergisi**, 6 (15), 69-88.
- EKŞİ Halil ve diğerleri (2010), 'Yöneticilerin Karakter Eğitimi Yeterlik İnancı Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması', **Değerler Eğitimi Dergisi**, 8 (19), 177-205.
- GÜNAY, Ünver (1989), 'Ziya Gökalp ve Din Sosyolojisi', **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3, 223-237.
- GÜRSOY, Şahin ve ÇAPÇIOĞLU İhsan (2006), 'Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme', **AÜİFD**, 2, 89-98.

- HÖKELEKLİ, Hayati (2010), ‘Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitim’, **Eğitim Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi**, 6 (18), 4- 7.
- KILIÇ, Ömer Faruk (2005), ‘Ziya Gökalp’ın Türkiye Cumhuriyet’ine Bıçığı Değer’, **DEM**, 2 (5), 76-81.
- KOLAÇ, Emine (2010), ‘Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Emre Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi’, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 55, 193- 208.
- KUŞDİL, M. Ersin ve KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2000), Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı’, **Türk Psikoloji Dergisi**, 15 (45), 59-76.
- ORAL, Mustafa (2006), ‘Çağdaşları Tarafından Ziya Gökalp’ın Eleştirisi’, **ÇTTAD**, 12, 21-34.
- ORUÇ, Cemil (2010), ‘Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi’, **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi**, 1 (2), 37- 60.
- ŞEN, Ülker (2008), ‘Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi’, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1 (5), 763-769.
- UYANIK, Mevlüt (2010), ‘Demokrasi, Değerler ve Eğitimi Üzerine Felsefi Notlar’, **Eğitime Bakış Dergisi**, 6 (18), 39-43.
- YAZICI, Kubilay (2006), ‘Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış’, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 19, 499- 522.
- YILMAZ, Ercan (2009), ‘Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi’, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 7 (17), 109- 118.
- YILMAZ, Mustafa (2010), ‘Öğrenme Stili ve Değer Eğitimi’, **DEM Dergi**, 1 (2), 120-121.

c) Tezler

- ÖZER, Fahri Fatih (2007), **Ziya Gökalp’ın Şiir ve Mektuplarında Kadın ve Çocuk Eğitimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKUL, Ahmet Sait (2007), **Yaşam ve Çalışma Hayatını Etkileyen Faktörler SDÜ Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOKDEMİR, Muhammet Ahmet (2007), **Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UÇAK, Selim (2008), **Ziya Gökalp'ın Eğitim Anlayışı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

d) Elektronik Kaynaklar

ALKAN, Cevat. (1980), 'Eğitim Din Arası İlişki', (<http://www.egitim.akv.edu.tr/alkan1.htm> (10.04.2011 tarihinde indirilmiştir.)

TDK (2010), 'Büyük Türkçe Sözlük', <http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF31A7A9B636A9F752> (11.06.2010).

BEYAZ, Banu (2010), 'Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Evreleri İle Olgular Üzerinde Çalışma ve Ahlaki Eğitim', <http://www.insanokur.org/?p=17571> (19.01.2011).

ÖZGEÇMİŞ

Esra YILMAZ, 1987 yılında Hollanda'da doğdu. İlköğreniminin ilk yıllarına Hollanda'da başladı, daha sonra Türkiye'ye döndü ve ilköğrenimini Atatürk İlköğretim Okulu'nda (1993-2001) tamamladı, ortaöğrenimini Araklı Anadolu Öğretmen Lisesi'nde (2001-2005), lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nde (2005-2009) tamamladı. Mezun olduğu yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Yüksek Lisans yapmaya hak kazandı. İngilizce ve Hollandaca bilmektedir. Bekârdır.

E-mail: esraylmz61@hotmail.com